
Prijs van dit nummer 5,00 euro

Octave Mirbeau – **de AS** *198*

OCTAVE MIRBEAU
LITERAIR ANARCHIST

DE AS 198

de AS

anarchistisch tijdschrift
opgericht in 1972 door Hans Ramaer en Wim de Lobel

45ste jaargang, nummer 198, zomer 2017.
De AS verschijnt in drie of vier afleveringen per jaar (in totaal minimaal 190 blz.) en is een uitgave van Stichting de AS, Emmen. ISSN-nummer 0920-3257.
Betalingen: IBAN: NL02 TRIO 0198 0821 50; BIC: TRIONL2U
t.n.v. Stichting de AS, Emmen.
Jaarabonnement: 19,50 euro; buiten Nederland 27,50 euro.
Los nummer: www.tijdschrift-de-as.nl/losnummer
Bestellingen en adreswijzigingen: administratie@tijdschrift-de-as.nl
Druk: BGS Print & Media, Schiedam.
Opmaak: Atalanta, Utrecht.
Nieuwe abonnementen: gaan in met het eerstvolgende nummer, tenzij anders aangegeven bij bestelling (door overmaking van het abonnementsgeld), en worden jaarlijks automatisch verlengd, behalve als vóór 1 december schriftelijk (bijv. per e-mail) is opgezegd.
Postadres: postbus 2186, 7801 CD Emmen.
E-mail administratie: administratie@tijdschrift-de-as.nl
E-mail redactie: redactie@tijdschrift-de-as.nl
Redactie: Boudewijn Chorus (eindred.), Marius de Geus, Arie Hazekamp, Thom Holterman, Rudolf de Jong, Jaap van der Laan, Martin Smit, Rymke Wiersma, Hanneke Willemse.
Verder werkten mee: Bert Altena, Nico van Apeldoorn, Jan Bervoets (vert.), Igor Cornelissen, José Estevao, Dick Gevers (gastredacteur).
Weblog: http://libertaireorde.wordpress.com
Publicatie van een bijdrage impliceert niet dat daarin een redactioneel standpunt wordt weergegeven.

VERTREKKENDE REDACTEUREN

Anita de Waal en André de Raaij hebben de redactie van *de AS* verlaten. Wij willen hen op deze plaats danken voor hun jarenlange inzet. Anita was eindredacteur sinds Hans Ramaer daar niet meer toe in staat was. Naast haar werk voor *Buiten de Orde* wil zij meer tijd kunnen besteden aan activisme. André de Raaij vindt dat *de AS* zich meer zou moeten aansluiten bij actuele ontwikkelingen in de samenleving. De redactie herkent zich niet in dat verwijt. Onze recente edities over *De drukpers blijft* (197), *Veganisme* (196), *Toegang en uitsluiting* (194) en *Deeleconomie* (193) mogen wat dat betreft voor zich spreken. Wel wil de redactie hier nog eens benadrukken, het onverminderd als haar taak te zien, voor anarchisten interessant geachte onderwerpen nader te belichten – in historisch, actueel en toekomstgericht perspectief.

VAN HET DOMELA NIEUWENHUISFONDS

De Domela-lezing wordt dit jaar gehouden op 19 november in het Domela Nieuwenhuis Museum in Heerenveen. De spreker is nog niet bekend. Voorafgaand aan de lezing wordt een tentoonstelling van de tekenaar en kunstschilder Melle geopend door Koos Levy-van Halm, een nicht van de schilder. Melle was in zijn jonge jaren evenals zijn beide zussen Liberta en Henriette lid van de anarchistische Mokergroep.
Aanvang 13.00 uur met een rondleiding door het museum. De lezing vangt aan om 14.30 uur.

OCTAVE MIRBEAU, LITERAIR ANARCHIST

Martin Smit

Dit jaar is het honderd jaar geleden dat de Franse schrijver Octave Mirbeau (1854-1917) overleed. Hij was een invloedrijk commentator, journalist en schrijver die zich in zijn denken en publicaties van reactionair naar anarchist ontwikkelde. De Franse staat, die normaal gesproken haar rijke culturele en naar eigen zeggen vrijheidslievende verleden graag voor het voetlicht brengt en daarvoor meestal geen mogelijkheid onbenut laat, steekt deze keer geen enkele energie in activiteiten of uitgaven om Mirbeau te herdenken. Ook culturele instellingen en uitgevers lijken niet van plan speciale aandacht aan het feit te besteden. Laat staan dat dat in Nederland gebeurt. Mogelijk spelen hierbij, honderd jaar na zijn dood, de anarchistische denkbeelden van Mirbeau nog een rol. Dat is dan met enig cynisme als een overwinning te beschouwen. Want dan zouden zijn opvattingen niet afgedaan hebben en ook in het Frankrijk van vandaag de dag nog volop gelden.

Ondanks zijn romans, journalistieke stukken en ander werk is in overzichtswerken van het socialisme weinig over Octave Mirbeau te vinden. Domela Nieuwenhuis noemt hem in zijn *Geschiedenis van het Socialisme* enkele malen, maar in het standaardwerk *De Socialisten* van H.P.G. Quack is nauwelijks iets over hem terug te vinden. In een boek als *Anarchy & Culture* (1972) van David Weir wordt hij slechts zijdelings genoemd, net als in bijvoorbeeld *Anarchism* (1962) van George Woodcock.

Hij is met name de geschiedenisboekjes ingegaan omdat hij als schrijver met niet aflatende ijver steun betuigde voor de vrijlating van de onschuldige, wegens spionage veroordeelde kapitein Alfred Dreyfuss, en vanwege zijn pogingen de daden te verklaren van de anarchist Ravachol (1859-1892) die in 1892 enkele bomaanslagen pleegde uit protest tegen het inzetten van soldaten tegen stakers. Op zijn publicitaire conto kan echter veel meer worden bijgeschreven.

Mirbeau ageerde tegen discriminatie, onderdrukking, onrechtvaardigheid, antisemitisme en ongelijkheid, kerk en staat, en zag een vrije samenleving als zijn ideaal. Zijn streven bracht hij in praktijk met de mogelijkheden die hem ten dienste stonden en waarmee hij het beste uit de voeten kon: zijn pen en zijn werk. Getroffen door het onrecht dat hij in de samenleving constateerde, ageerde hij daartegen juist als schrijver.

MORELE MONSTERS

Pierre Michel, voorzitter van de Société Octave Mirbeau, schreef in 2014: ‘Mirbeau heeft veertig jaar lang iedereen ontmaskerd, aan de kaak gesteld, hun schijnheilige grijns doorgeprikt met een hartstochtelijke gedrevenheid; iedereen die het onnozele volk op geraffineerde wijze dom heeft gehouden, ondanks dat dat volk steeds weer respect blijft houden voor de demagogen, de patsers van de politiek, de speculanten, de oplichters van de beurs en de haaien van de industrie en de handel; “de morele monsters” van het onrechtvaardige en repressieve systeem dat “justitie” heet, de zielenknijpers van de kerken,

de kwezelaars van de kunsten en de letteren, de clowns en wauwelaars van een corrupte en in slaap sussende pers en alle burgers die zich vetmesten ten koste van de armen en die geen enkel medelijden kennen, geen enkel "artistiek gevoel" en geen enkele persoonlijke gedachte hebben en die zich voor hun morele en intellectuele welzijn een onwrikbaar en moorddadig geweten hebben aangemeten.'

Mirbeau leverde zijn kritiek in journalistieke commentaren in kranten en tijdschriften, in korte verhalen, romans, theater- en toneelstukken. Hij was geen anarchistisch theoreticus, hij schreef geen anarchistisch handvest, was geen anarchistisch visionair en schetste geen toekomstige ideale samenleving. Nu lijkt het alsof hij in Frankrijk destijds in de zijlijn van het anarchisme opereerde en in hedendaagse anarchistische kringen lijkt hij nogal onbekend, maar hij was iemand die wel degelijk op de voorgrond trad. Mirbeau was geen activist die op de barricades stond en slechts zelden heeft hij in een demonstratie meegelopen. Zijn journalistieke artikelen zijn felle commentaren waarin hij vanuit een anarchistische visie reageert op de actualiteit.

LITERAIRE AANKLACHTEN

Van zijn romans is *Dagboek van een kamermeisje* vandaag de dag zijn bekendste werk. Het is een in romanvorm gegoten aanklacht tegen de ongelijkheid in de samenleving. De strekking ervan is glashelder: de arbeidende bevolking wordt uitgebuit en wordt iedere kans op een vrije ontplooiing ontnomen dankzij strenge arbeidswetten, klassenjustitie, autoritair gereguleerd onderwijs en een onoverbrugbaar klassenverschil waarmee staat, kerk, adel en het kapitalistische systeem elkaar in stand houden.

In de jaren zeventig verschenen een aantal van de romans van Mirbeau (deels opnieuw) in het Nederlands. Naast *Dagboek* onder meer het in 1899 verschenen *De tuin der folteringen*. Dit boek verwekte destijds nog meer schandaal dan het *Dagboek van een kamermeisje*. Mirbeau werd bij het schrijven van deze satire geïnspireerd door het werk van Beaudelaire. 'Men kan het kwaad en de wreedheid alleen bestrijden door ze te beschrijven. Zoals Dante in *De Hel* heeft gedaan', stelde Mirbeau zelf. *De tuin der folteringen* is een curieus boek waarin sadisme en de vreugde daaraan een rol spelen. Tolstoj schijnt gesteld te hebben dat we 'er de meest verderfelijke hartstochten uit kunnen leren kennen en ons na een gruwelijke maar heilzame catharsis kunnen wapenen om die te bestrijden.' Op zijn beurt inspireerde Mirbeau met dit boek Kafka tot het schrijven van zijn verhaal *In de strafkolonie*. In deze beide boeken hekelde Mirbeau zijn politieke en artistieke tegenstanders en maakte hij ze belachelijk. In *De badkamer van een zenuwlijder* gaat hij nog een stap verder. Volgens de Nederlandse uitgever (1974) is het boek een 'bonte aaneenschakeling van verhalen, gesprekken, anekdoten en herinneringen… Een defilé van uitbuiters, misdadigers en malle omhooggevallen politici, kunstenmakers en geleerden met obscure theorieën, waanzinnige generaals, schijnvertoon zaaiende baronnen, minzieke oudere dames van adel, sadisten, racisten en protofascisten.'*

*) Octave Mirbeau, *De badkamer van een zenuwlijder*, De Arbeiderspers 1974. De flaptekst, van Mirbeaukenner Martin Ros, is te mooi om hier niet weer te geven.

TOLSTOJ EN KROPOTKIN

Mirbeau was al halverwege de dertig toen hij de ommezwaai maakte van reactionair naar anarchist. Een late overstap voor iemand die daarvoor al uitstekend op de hoogte was van de politieke situatie en van vernieuwende ontwikkelingen in kunst en cultuur, met name literatuur en schilderkunst, die hij juist toejuichte. Het is erg waarschijnlijk dat deze vernieuwingen hem ervan doordrongen dat de progressieve ontwikkelingen in kunst en cultuur niet los kunnen staan van radicale omwentelingen in de politiek en in de maatschappij.

Zijn anarchistische visie en zijn kritiek op de verhoudingen in de samenleving ontstond nadat hij het werk van Tolstoj en de geschriften van Kropotkin had gelezen. Zijn kennismaking in 1888 met de Franse anarchist Jean Grave, redacteur van het anarchistische tijdschrift *La Révolte*, versterkte zijn anarchistische opvattingen (In deze *AS* wordt hier verder op ingegaan).

Die opvattingen zijn met name bepaald door het algemeen gangbare anarchistische denken van die tijd, de laatste decennia van de negentiende eeuw. Zijn kritieken en commentaren zijn ingegeven door de actualiteit van dat moment. Mirbeau reageerde op actuele situaties en gebeurtenissen, plaatste die tegen de achtergrond van de algehele maatschappelijke toestand, maar ontwikkelde nauwelijks een toekomstvisie, hoewel hij zich realiseerde dat zijn werk wel degelijk een bijdrage was aan een gewenste radicale verandering.

Theoretici van het anarchisme gingen in het laatste kwart van de negentiende eeuw uit van de mogelijkheid en absolute noodzaak van een revolutie, het liefst op wereldschaal, waarna een anarchistische samenleving gerealiseerd zou kunnen worden. Mirbeau hing dit denken ook aan, maar plaatste er ook vraagtekens bij. Dat blijkt onder meer zijn toneelstuk *Les Mauvais Bergers* uit 1897. Dit door Mirbeau als 'sociaal en anarchistisch' betitelde stuk is wederom een aanklacht tegen de misstanden en onderdrukking in de samenleving. Door middel van het stuk wilde hij bij het publiek een bewustwordingsproces in gang zetten, juist bij de elite, die niet op een maatschappijverandering zat te wachten. (Elders in deze *AS* een korte toelichting op het stuk).

KIEZERSSTAKING

Inhoudelijk is *Les Mauvais Bergers* niet meer van toepassing op de huidige maatschappelijke situatie. Het is door tijd en omstandigheden ingehaald. Maar als schets van de arbeidsomstandigheden en de woon- en leefsituatie van de arbeidende bevolking van de periode waarin het is geschreven, geeft het een getrouw beeld. De arbeidersstaking waarvan in het stuk sprake is en die zou moeten leiden tot de noodzakelijke 'grote omwenteling', zou er echter nooit komen. In het stuk wordt de staking geleid door een charismatische socialist, geschetst naar het beeld van voormannen in de socialistische beweging zoals die eind negentiende en begin twintigste eeuw een leidende rol speelden, ook in Nederland. Na de Tweede Wereldoorlog is de rol van dergelijke voortrekkers vrijwel geheel verdwenen. Door het stuk niet met een optimistische blik op de toekomst te eindigen, maar door het in mineur te besluiten, openbaart Mirbeau zijn toekomstvisie: die revolutie zal er niet komen.

Dit pessimisme weerhield hem er echter niet van zich continu in te zetten voor

rechtvaardigheid, tegen uitbuiting en repressie en de heersende instituties aan te klagen.
Dat blijkt eens te meer uit zijn artikel *La grève des électeurs (De Kiezersstaking*, 1888), een artikel dat niet veel aan actualiteit heeft ingeboet. In het stuk roept Mirbeau de kiezers op hun stem niet uit te brengen en te staken, omdat stemmen geen wezenlijke veranderingen in de samenleving en dus in de machtsverhoudingen teweeg kunnen brengen. Met mooie praatjes en dikdoenerij houden de machthebbers het systeem in stand. Het is een illusie dat de kiezer invloed kan uitoefenen door zijn stem uit te brengen. Verkiezingen staan mijlenver af van werkelijke democratie, stelt Mirbeau. Hij laat zijn stakingsoproep voor de kiezers echter vergezeld gaan van een stevige tirade tegen die kiezers die zich als makke schapen naar de slachtbank van het stembureau laten voeren. 'Hoe is het mogelijk dat er ook maar ergens (…) een brave borst te vinden is die zo stom is, zo achterlijk, zo blind voor alles wat duidelijk zichtbaar is en zo doof is voor alles wat hoorbaar is, dat hij stemt op een royalistische, een religieuze of een socialistische partij, zonder dat er ook maar iets is dat hem daartoe verplicht, zonder dat hij ervoor betaald krijgt of dronken gevoerd wordt?', schrijft Mirbeau. Uit zijn betoog spreekt nogal wat minachting voor de kiezer die zich goedgelovig de mooie woorden van de heersende partijen laat aanleunen maar die verder geen actie onderneemt aan zijn positie iets te veranderen. Het doet denken aan de theorie van het 'klootjesvolk' zoals die in 1965 door Provo werd gelanceerd. Enerzijds spreekt hij de kiezer verwijtend toe, anderzijds roept hij hen op het systeem te boycotten. In plaats van echter een alternatief te bieden voor verkiezingen, blijft zijn oproep daar steken.

UTOPIE

Er is maar weinig veranderd sinds Mirbeau. Als je de tekst van *De Kiezersstaking* naar het heden vertaalt, kun je een lange lijst van overeenkomsten vinden: machtsmisbruik, accumulatie van kapitaal bij grote bedrijven, zelfverrijking, macht van multinationals en het leugenachtige gedrag van politici.
Dat Mirbeau geen concrete toekomstvisie ontwikkelde is hem echter niet aan te rekenen. Zijn opvattingen zijn ingegeven door maatschappelijke omstandigheden destijds en de als democratisch veronderstelde maatschappijvorm in Frankrijk eind negentiende eeuw. Zijn fundamentele kritiek op de structuur van de samenleving heeft niet afgedaan, maar alternatieven biedt Mirbeau niet. Opmerkelijk is wel dat hij, hoewel hij beïnvloed was door de geschriften van Kropotkin, geen pleidooi houdt voor de door Kropotkin zo wenselijk geachte kleine gemeenschappen op anarchistische, communistische grondslag. Kropotkin (1842-1921) week daarmee af van de binnen het socialisme gangbare opvattingen van het streven naar een grote omwenteling die in een klap de utopie werkelijkheid zou laten worden. Hij wilde fabrieksarbeid, landbouw en handarbeid laten integreren in een samenleving die een uitwisseling moest zijn tussen stad en platteland. Het anarchisme heeft tegenwoordig de theorie van de grote omwenteling reeds lang achter zich gelaten en steeds vaker zien we hoe mensen hun idealen in de dagelijkse praktijk proberen te realiseren. Tegenwoordig komt de leefbaarheid in steden, in de woon- en werkomgeving,

meer en meer in het gedrang. En in plaats van te wachten op initiatieven van de overheid of op resultaten van trage ambtelijke molens, kiezen veel mensen ervoor zelf stappen te ondernemen om hun eigen woon-, leef- en werksituatie te verbeteren. De afgelopen decennia zijn er wereldwijd duizenden van dergelijke initiatieven van de grond gekomen op het gebied van energie, onderwijs, landbouw, voedsel, ecologie, natuur, opvoeding en dergelijke, vaak op milieuvriendelijke, coöperatieve en democratische basis. Met dit pragmatisch anarchisme – breng je idealen, voor zover mogelijk, nu al in de praktijk – werd in de tijd van Mirbeau ook al geëxperimenteerd. Utopische gemeenschappen bestonden al in Frankrijk in de negentiende eeuw, maar hun aantal was te beperkt om van propagandistische waarde te kunnen zijn. Bovendien kon een gemiddeld arbeidersgezin onmogelijk de dagelijkse grauwe werkelijkheid ontvluchten. Mirbeau richtte zich op de bestaande samenleving, bestreed haar uitwassen en wilde het liefst zo snel mogelijk veranderingen zien. Wie zijn werk leest of herleest, ziet een schrijver die onlosmakelijk verbonden is met zijn tijd, maar die het niet verdient in de vergetelheid te raken.

BRONNEN EN LITERATUUR OVER EN VAN OCTAVE MIRBEAU

Reginald Carr, *Anarchism in France: The Case of Octave Mirbeau*, Manchester University Press 1977.
Sébastien Faure, *Le Procès des Trente,* Editions Antisociales.
Dick Gevers, Anarchie et Symbolisme, *Anarchia, Revue Interdisciplinaire et international Avant-Garde 3.*
Jean Grave, *La Société Mourante et l'Anarchie*, Voorwoord Octave Mirbeau, Paris 1892.
Emile Henry, *Anarchist van de daad*, Iris, Amsterdam, z.j.
Bernard Lazare, *Antisemitisme en revolutie en de Dreyfusaffaire*, Iris, Amsterdam 1994.
Pierre Michel (Ed.), *Cahiers Octave Mirbeau* No 1-21, Angers 1994-2014. *De badkamer van een zenuwlijder.*
Octave Mirbeau, *Les Mauvais Bergers*, Edition critique de Pierre Michel, Angers 2005.
Octave Mirbeau, Jean Grave, *Correspondence*, Collection Noire, Gallimard, Paris 1994.
Octave Mirbeau, *Les Romans Autobiographiques*, Mercure de France.
Octave Mirbeau, *De Kiezersstaking*, Iris, Amsterdam z.j.
Octave Mirbeau, *Au temps de l'anarchie. Un théâtre de combat 1880-1894*, deel III, Séguier, Paris.
Pierre Kropotkin, Élisée Reclus (voorwoord), *Paroles d'un Révolté*, Flammarion, Paris 1885.
Martin Ros, Octave Mirbeau en het anarchisme, *Maatstaf*, oktober 1977.
Emile de Saint-Auban, *Les procès de Jean Grave*, Pedone, Paris 1895.
Séverine, *Journaliste et Feministe*, Iris, Amsterdam 1996.

ILLUSTRATIES

De omslag toont de litho La Grève (De staking) van de kunstenaar Jules Grandjouan op de voorpagina van het anarchistisch getinte satirische tijdschrift *L'Assiette au Beurre* van 6 mei 1905. Het portretje van Octave Mirbeau op pag. 7 is afkomstig uit de Collection Félix Potin, plaatjes van schrijvers, persoonlijkheden uit kunst en cultuur, wetenschappers, sporters, staatslieden etc., tussen 1898 en 1922 verkrijgbaar bij Potin-chocoladerepen, bestemd voor verzamelalbums. De houtsneden van Frans Masereel op pag. 10, 18, 21, 22 en 27 zijn afkomstig uit de uitgaven *Mon Livre d'Heures* (1919) en *Die Stadt* (1925). De tekening van Pierre Bonnard op pag. 25 is afkomstig uit *La 628-E8* van Octave Mirbeau. De illustratie op pag. 31 is van Clifford Harper, uit *The education of desire*.

OCTAVE MIRBEAU, LEVEN EN WERK*

Dick Gevers

Octave Mirbeau is geboren op 16 februari 1848 in Trévières (Calvados). Hij kwam uit een uiterst conservatief provinciaals bourgeoismilieu. Zijn vader was dorpsarts, zijn moeder dochter van een notaris. Zijn vader werd in de gemeenteraad gekozen vanwege zijn streng katholieke, antisemitische, bonapartistische en militaristische opvattingen. Deze zouden ook lange tijd deel uitmaken van het gedachtegoed van Octave Mirbeau.

Als hij elf jaar is stuurt zijn vader hem naar een door Jezuïeten geleide kostschool, het Collège Saint-François-Xavier de Vannes. Zijn prestaties daar zijn ondermaats. Later zal hij over zijn verblijf op deze school schrijven: 'Ik heb nog nooit zo geleden als op het Collège de Vannes … waar ik werd opgevoed in volledige afstomping *(Le Journal 1901*). Vier jaar later wordt hij van school gestuurd vanwege de beschuldiging dat hij een homoseksuele relatie zou hebben met een medeleerling. In werkelijkheid was hij verkracht door een leraar – pater jezuïet – en daarover had hij zijn beklag gedaan. De beschuldiging was dus vals, de verkrachter werd in bescherming genomen, het slachtoffer – de jonge Mirbeau – weggestuurd, de reputatie van leraar en school gered. Mirbeau beschrijft in bedekte termen deze affaire later in zijn autobiografische roman *Sébastien Roch*. Drie jaar later behaalt de gemankeerde leerling van het Jezuïetencollege het einddiploma in Caen en schrijft hij, op aandrang van zijn vader, zich in voor een rechtenstudie aan de rechtenfaculteit in Parijs. Zelf voelt hij er niets voor om rechten te gaan studeren en hij volgt nauwelijks college. Hij leidt een losbandig leven, heeft talloze relaties en gebruikt opium.

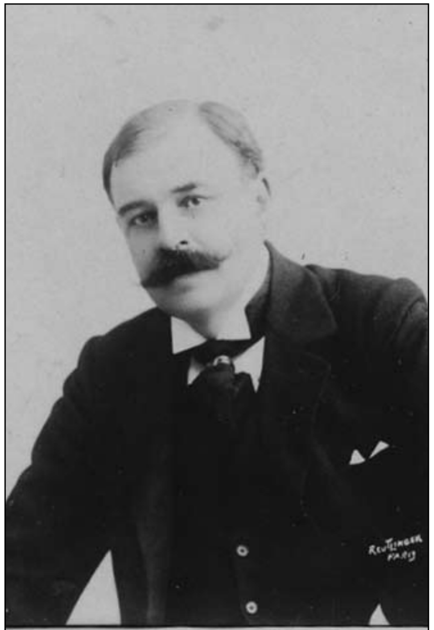
REACTIONAIR EN PACIFIST

Op 19 juli 1870 verklaart Napoleon III Duitsland de oorlog. Octave Mirbeau, die zich aanvankelijk wilde onttrekken aan de oorlog, treedt toch in dienst en wordt benoemd tot luitenant. Hij neemt deel aan gevechten. Op 31 juli wordt het Franse leger onder leiding van generaal Mac-Mahon bij Sedan verslagen. Keizer Napoleon III wordt gevangen genomen door de Duitse troepen. Het keizerrijk komt ten val en wordt vervangen door de IIIe Republiek onder leiding van een regering van nationale verdediging die de strijd tegen de Duitsers wil voortzetten.

Op 28 januari 1871 wordt een wapenstilstand met Duitsland gesloten. De Assemblée Nationale die op 8 februari wordt gekozen zetelt in Bordeaux, de regering onder leiding van Adolphe Thiers vestigt zich in Versailles.

Door zijn oorlogservaringen ontstond bij Octave Mirbeau een haat tegen oorlog die hem niet meer zou loslaten. Hij werd voor de rest van zijn leven pacifist. In januari 1871 wordt hij ernstig ziek, hij lijdt aan depressies en wordt opgenomen in een ziekenhuis in Alençon. Als hij in maart ontslagen wordt uit het ziekenhuis en terug moet naar zijn bataljon, wordt hij beschuldigd van desertie. Hij moet anderhalf jaar strijden om zich vrij te pleiten van deze beschuldiging, waar normaal gesproken de doodstraf op staat.

*) Dit is een bewerkte versie van de biografische schets die Dick Gevers publiceerde in de door hem samengestelde brochure met vertaalde teksten van Octave Mirbeau: *De gekkin, De bottenzetter, De muur, De bonte koe.* Uitgeverij Iris, Amsterdam 2012.

OCTAVE MIRBEAU

Op 18 maart 1871 komt Parijs in opstand tegen de plannen van Thiers om de stad te ontwapenen. Er wordt een regering gevormd, de Commune, die de verdediging van Parijs op zich neemt en vergaande sociale en politieke veranderingen doorvoert. Op 21 mei vallen de troepen van Thiers onder leiding van Mac-Mahon Parijs aan. De Commune wordt meedogenloos neergeslagen. Alleen al het aantal gedode Parijzenaars wordt op ruim dertigduizend geschat. Deze gebeurtenissen lijken echter vooralsnog geen invloed te hebben op de politieke opvattingen van Mirbeau. Hij houdt vast aan zijn reactionaire opvattingen.

Na zijn dienst gaat hij de journalistiek in en wordt in 1872 journalist van het bonapartistische blad *L' Ordre*. Opmerkelijk is wel, dat hij in de kunstrubriek van dit blad de toenmalige avant-garde van de schilderkunst, onder anderen Manet en Cézanne, geestdriftig verdedigt, dit tot groot ongenoegen van de conservatieve lezers.

Mirbeau zal er lang over doen om zich bewust te worden van de contradicties tussen zijn reactionaire opvattingen en zijn passie voor de literaire en artistieke avant-garde die zich radicaal verzet tegen de gevestigde orde, de heersende moraal en de academische schilderkunst. In 1877 wordt hij door Mac-Mahon, die door een staatsgreep president van Frankrijk geworden was, vanwege zijn royalistische artikelen zelfs benoemd tot kabinetschef van de prefect. In datzelfde jaar organiseert hij een diner met onder anderen Gustave Flaubert, Emile Zola en de gebroeders Goncourt, auteurs waarmee de naturalistische stroming in de literatuur was begonnen.

Zijn benoeming tot kabinetschef bood hem het perspectief op een briljante carrière. Maar zijn verliefdheid op de mondaine Judith Wimmer, die hem bedriegt en ruïneert, brengt hem in een crisis. Nadat hij haar ontvlucht naar Bretagne, zwalkt hij anderhalf jaar rond op een vissersboot om te herstellen. Als hij enigszins hersteld is keert hij terug naar Parijs en hervat bij *Le Figaro* en *Le Gaulois* zijn beroep als journalist. In 1880 ontmoet hij Alice Regnault, een middelma-

tige maar aantrekkelijke actrice, die door haar losbandige gedrag en zakelijk inzicht rijk was geworden. Mirbeau zal met haar – in het geheim – trouwen. Het huwelijk zal tot zijn dood stand houden maar gaat veelal gepaard met enorme spanningen, die voortkomen uit de dominante persoonlijkheid van Alice en het masochistische karakter van Mirbeau.
In 1883 geeft hij een wekelijks pamflet uit, *Les Grimaces*, dat klerikaal, monarchistisch en antisemitisch is. In 1884 houdt dit blaadje op te verschijnen. Hij zal zich zijn hele leven de antisemitische inhoud van *Les Grimaces* verwijten.

HET WOORD ALS WAPEN

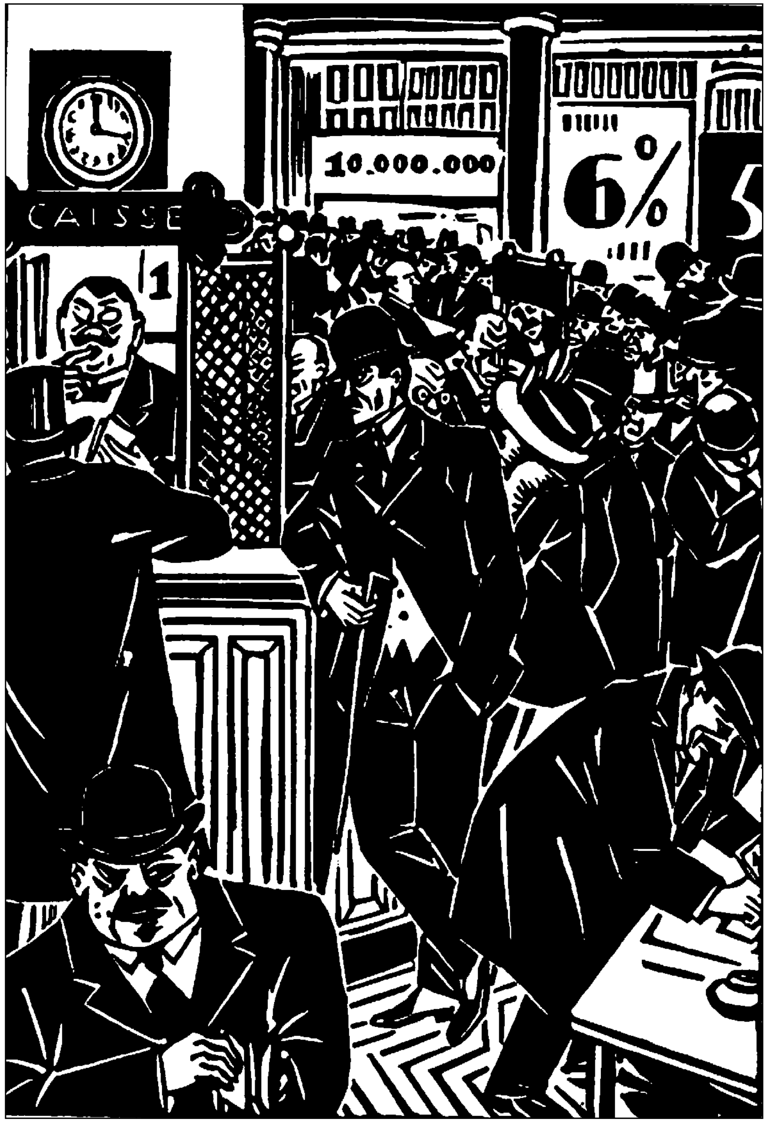
Mirbeau wordt een veelgevraagd kunstcriticus van de avant-garde, naast zijn andere journalistieke werk. Zijn felle woorden worden gevreesd en bejubeld. Hij wordt daardoor de best betaalde kroniekschrijver van zijn tijd en raakt bevriend met Monet, Pissarro, Rodin, Camille Claudel en dichter en kuntcriticus Stéphane Mallarmé. Hij geeft zich er rekenschap van dat zijn strijd voor de vernieuwing van de literatuur en de kunst haaks staat op zijn conservatieve opvattingen. Hij evolueert naar het anarchisme. Mirbeau ziet Jules Vallès, Kropotkin en Tolstoj als lichtende voorbeelden. Door hen vindt een ommekeer in zijn denken plaats, die hijzelf 'de verlossing' noemt. De uitspraak 'Het wapen van de anarchie is het woord' uit Kropotkins boek *Paroles d'un Révolté* zal de leidraad in zijn werk worden. Bij Vallès en Tolstoj vindt hij wat voor hem de kern van de literatuur moet zijn. Zij dienen het echte leven weer te geven in zijn complexiteit, zonder opsmuk en literaire foefjes, zonder rekening te houden met de gevestigde orde en de geldende normen en waarden. Een kunstenaar moet een nieuwe kijk op de werkelijkheid geven. Dit is een benadering die, gevoegd bij de analyses van Kropotkin, de voorwaarden zijn die mogelijk kunnen leiden naar een anarchistische maatschappij. Niet dat Octave Mirbeau er vertrouwen in heeft dat het anarchistische ideaal van een vrije en harmonieuze samenleving ooit bereikt zal worden. Daarvoor heeft hij een te pessimistische kijk op de mensheid. Maar dat heeft hem niet belet te strijden voor gerechtigheid en vrijheid, voor hem de grondgedachten van het anarchisme. In 1886 noemt hij zich anarchist.

Een bron van inspiratie is voor hem ook Dostojevski, bij wie het onderbewuste en de dieptepsychologie een belangrijke rol spelen. Hij keert zich af van het naturalisme, omdat hij het realisme van onder anderen Zola te benauwend vindt. Hij kiest voor een esthetiek die schommelt tussen het impressionisme en expressionisme. In zijn eerste roman *Le Calvaire (1886)* beschrijft hij zijn wederwaardigheden met Judith Wimmer.
In 1888 publiceert hij *L'Abbé Jules* (*Pater Jules*), een vernietigende aanval op de katholieke kerk en het gedwongen celibaat. In 1889 veegt hij in een artikel in *Le Figaro* de vloer aan met corrupte politici, het kapitalisme en de staat: *La Grève des électeurs* (*De kiezersstaking*). Dit artikel zal talloze malen geciteerd worden in libertaire uitgaven. Het was één van de eerste anti-parlementaire teksten. In 1890 verschijnt *Sébastien Roche*, waarin hij het katholieke onderwijs hekelt dat door de bedenkelijke moraal van priesters en het inprenten van wetten die door de machthebbers zijn opgesteld om het volk te onderdrukken, een afstompende uitwerking heeft op de jeugd.

Hoewel Mirbeau slechts drie 'autobiografische romans' had geschreven, *Le Calvaire*, *L'Abbé Jules* en *Sébastien Roch*, ontstond er zoveel ophef over dat hij op slag een gevierd schrijver werd. In 1890 verschijnt op de voorpagina van *Le Figaro* een artikel van Mirbeau over de nog volkomen onbekende Belgische schrijver Maurice Maeterlinck, van wie hij *La Princesse Maleine* bespreekt en dat hij een zuiver en eeuwig meesterwerk noemt. Het betekende het begin van het schrijverschap van Maeterlinck, die een van de belangrijkste schrijvers van het symbolisme werd. Het is zeer opmerkelijk te zien hoe Mirbeau als eerste de toenmalige avant-garde op zijn waarde wist te schatten en te waarderen, zoals de schilders Manet, Monet, Puvis de Chavanne, Pissarro, Signac en Van Gogh. Hij was de eerste die de 'Irissen' en de 'Zonnebloemen' van Van Gogh kocht. Hij was eveneens een bewonderaar van de beeldhouwers Rodin en Camille Claudel.

ANARCHIST MET TWIJFELS

In 1890 schrijft Mirbeau een lang voorwoord op Jean Grave's *La Société mourante et l'anarchie* (De stervende maatschappij en de anarchie) waarin hij enerzijds instemt met de anarchistische visie van de auteur, anderzijds zijn twijfel uit over de mogelijkheid te komen tot een anarchistische maatschappij vanwege de gehoorzaamheid en de onderworpenheid van de onderdrukten. Aanvankelijk werd Jean Grave veroordeeld tot twee jaar cel en een hoge boete vanwege de uitgave van zijn boek. In hoger beroep, tijdens het *Procès des Trente (1894), w*ordt hij door de openbare aanklager vanwege de uitgave van *La Société mourante et l'anarchie* aangeklaagd wegens aanzetting tot diefstal, tot ongehoorzaamheid en tot moord. Mirbeau en anderen verdedigden Grave als getuigen tijdens het proces. Dit leidde tot vrijspraak.
In 1891 richt Alphonse Galland onder het pseudoniem Zo d'Axa een libertair individualistisch weekblad op, *L'Endehors* (De buitenstaander). Mirbeau maakt deel uit van de redactie, samen met Félix Fénéon, Emile Verhaeren, René Ghil, Saint-Pol Roux en Pierre Quillard. Het motto van *L'Endehors* was dat de makers zich 'door niets laten ronselen en zich alleen door een impulsieve aanleg laten leiden, door een complexe hartstocht, buiten de wet, zonder dogma's, op zoek naar hetgeen de verbeelding overtreft'. Dit uitgangspunt weerspiegelt vrij precies de persoonlijkheid van Mirbeau. In 1892 publiceert hij de impressionistische roman *Dans le ciel* (In de hemel), geïnspireerd op Van Gogh. Hij verdedigt de libertaire onderwijshervormer Paul Robin die op instigatie van de klerikalen door het ministerie is ontslagen.
In de negentiger jaren van de negentiende eeuw kent Frankrijk een diepgaande economische en politieke crisis. De regering, politici, de banken en het bedrijfsleven zijn door en door corrupt. In 1889 gaat de Compagnie van het Panamakanaal bankroet, terwijl nauwelijks een half jaar eerder een lening was uitgeschreven die door een wet en door de regering was goedgekeurd, gesteund door economische 'experts'. Achthonderdduizend kleine beleggers zien hun geld verdampen.
Arbeiders in Frankrijk leven in diepe armoede en zijn volkomen rechteloos. Stakingen worden door politie en leger

bloedig onderdrukt. In Fourmies openen politie en leger op 1 mei 1891 het vuur op een stoet weerloze demonstranten. Twaalf van hen worden gedood, onder wie twee kinderen. In Clichy worden enkele anarchisten die een rode vlag dragen, door de politie aangevallen. Drie van hen worden gearresteerd en tot

zware gevangenisstraffen veroordeeld. Op 11 maart 1892 wordt het huis van de rechter die de anarchisten van Clichy had veroordeeld, getroffen door een bomaanslag. Een klopjacht op anarchisten volgt.
Een geldinzameling voor de gevangenen wordt door Mirbeau ruimhartig gesteund. Ravachol, de pleger van de aanslag, die in de gevangenis nog probeert om zijn bewakers van de anarchistische pricipes te overtuigen, wordt op 11 juli geguillotineerd. Op weg naar het schavot zingt hij een antiklerikaal lied. Octave Mirbeau schrijft op 1 mei in *L'Endehors*: 'Ravachol boezemt mij geen angst in. Hij gaat voorbij als de ontzetting die hij teweeg brengt. Het is de donderslag die gevolgd wordt door de vreugde van de zon en de tot kalmte gekomen hemel. Na het sombere karwei glimlacht de droom van de universele harmonie, waarvan de bewonderenswaardige Kropotkin droomt'.

TEGEN ZINLOOS GEWELD EN ANTISEMITISME

De Franse staat zet nu alles op alles om anarchisten te vervolgen en tot zware gevangenisstraffen te veroordelen. Er worden wetten opgesteld, de zogenaamde 'lois scélérates' (worgwetten) waardoor iemand die een mening verkondigt die volgens de staat een gevaar is voor de openbare orde, veroordeeld kan worden tot levenslang strafkamp. Anarchistische propaganda is verboden.
Als Emile Henry op 12 februari 1894 een bom laat ontploffen in Café Terminus van het station Saint-Lazare in Parijs, waardoor twintig klanten gewond raken, wijst Mirbeau deze daad echter volledig af.
De argumentatie van Emile Henry, die de bourgeoisie en bloc veroordeelt en meent dat niemand die tot die klasse behoort onschuldig is, wekt bij Mirbeau diepe afkeer op: 'Elke groep heeft zijn misdadigers en zijn gekken, omdat elke groep bestaat uit mensen'. Emile Henry wordt op 24 juni geëxecuteerd. In een poging de politiek verantwoordelijken te treffen vermoordt Sante Geronimo Caserio op 27 juni president Sadi Carnot. Hiermee wordt de periode van het anarchisme van de daad afgesloten. De nieuwe president Casimir Perier tracht in een monsterproces, het zogeheten 'Procès des Trente', waarin volgens de bekende methode anarchisten en criminelen op een hoop worden geveegd, een aantal bekende anarchisten te veroordelen, onder wie journalist, kunstcriticus en anarchist Félix Fénéon en de Nederlandse correspondent Alexander Cohen. Mirbeau schrijft enkele artikelen ter verdediging van Fénéon en moet zelf onderduiken. Fénéon wordt uiteindelijk vrijgesproken.
In 1895 wordt de Joodse kapitein Alfred Dreyfus, valselijk beschuldigd van hoogverraad ten gunste van de Duitsers, in het openbaar gedegradeerd en tot levenslang strafkamp veroordeeld. De veroordeling is een staaltje van antisemitisme, aangewakkerd door onder anderen Emile Drumont in zijn blad *La Libre Parole*. Deze schandelijke affaire zal Frankrijk jarenlang verscheuren en een strijd ontketenen tussen de *dreyfusards* die rehabilitatie eisen en de antisemitische *anti-dreyfusards*.
In 1896 lijdt Mirbeau onder een zware depressie, een regelmatig terugkerende gemoedstoestand die hem vaak belet te werken. Als hij weer tot werken in staat is, werkt hij echter als een bezetene. In januari 1898 verschijnt een open brief van Emile Zola aan de Franse president in het blad *L'Aurore* van Georges

Clemenceau met de titel *J'Accuse* (*Ik beschuldig*). Hierin stelt Zola degenen aan de kaak die verantwoordelijk zijn voor de onjuiste veroordeling van Dreyfus in 1894. Mirbeau schaart zich geestdriftig achter Zola en zal zich vol overgave inzetten voor de rehabilitatie van Dreyfus. Zola wordt veroordeeld tot een jaar gevangenis en een zware boete. Hij vlucht naar Engeland en Mirbeau helpt hem financieel met zijn vlucht en tijdens zijn ballingschap. Mirbeau betaalt de boete. Hij en Alice Regnault vangen de vrouw van Zola op. In hetzelfde jaar maakt hij deel uit van de libertaire 'Coalition révolutionaire' met Sébastien Faure, Emile Pouget en Malato, die zich met hand en tand verzetten tegen de nationalistische, antisemitische anti-dreyfusards. Mirbeau schrijft in *Le Journal du Peuple*, een libertair dagblad dat Dreyfus verdedigt, in 1899 opgericht door Sébastien Faure. Hij houdt spreekbeurten, neemt deel aan demonstraties en bezoekt Zola in Engeland. In datzelfde jaar verdedigt hij Oscar Wilde die wegens homoseksualiteit is veroordeeld tot dwangarbeid.

Het Hof van Cassatie verwerpt in hoger beroep de veroordeling van Dreyfus. Hij moet opnieuw voor zijn militaire rechters verschijnen. In augustus verlaat hij Duivelseiland waarheen hij verbannen is voor de rechtszaak in Rennes. Bij de rechtszitting zijn onder anderen aanwezig Mirbeau, de anarchistische journaliste Séverine, Berhard Lazare en Mathieu Dreyfus, de broer van Alfred Dreyfus. De laatste twee hadden zich al direct na de veroordeling van Dreyfus ingezet voor zijn rehabilitatie. Nochtans verminderde de rechtbank in Rennes zijn straf tot tien jaar gevangenisstraf wegens 'verzachtende omstandigheden'. In december krijgt hij gratie en pas in 1905 wordt hij gerehabiliteerd.

HELDEN EN VERVOLGDEN

In 1897 wordt Mirbeaus eerste toneelstuk *Les Mauvais Bergers* (*De slechte herders*) opgevoerd. Dit toneelstuk zal de grondslag zijn voor alle toneelstukken die hij later zou schrijven: geëngageerd theater. Het stuk beschrijft een staking die gewelddadig onderdrukt wordt. De held is een anarchistische arbeider, die niets verwacht van 'sociaal voelende' bazen, noch van radicale of socialistische parlementariërs. De proletariërs moeten zelf hun lot in handen nemen; zij eisen niet alleen rechtvaardigheid en liefde maar ook schoonheid want 'hoe arm hij ook is, de mens leeft niet alleen van brood. Hij heeft evenzeer recht op schoonheid als de rijken'. Het stuk heeft een enorm succes. Niet in de laatste plaats omdat hoofdrolspeelster Sarah Bernardt de beroemdste actrice van haar tijd was. Het publiek juicht het stuk toe met de kreet 'Leve de anarchie'.

In hetzelfde jaar publiceert Mirbeau zijn vierde roman *Le Jardin des supplices* (*De tuin der folteringen*), een schokkende roman waarin de afschuwelijkste perversiteiten en sadisme overheersen. Hoewel het decor van de roman China is, is het aannemelijk dat deze roman een weerslag is van de ontzetting die Mirbeau moet hebben aangegrepen tijdens de bloeddorstige haatcampagnes van de anti-dreyfusards. Daarbij werd massaal 'dood aan de joden' geroepen, joden gemolesteerd, een pogrom in Frans-Algerijë op touw gezet waarbij vele joden vermoord werden en Labori, de advocaat van Dreyfus, ernstig verwond door een anti-dreyfusard. Volgens Mirbeau wordt moordlust door de maatschappij gestimuleerd. 'Moord wordt uitvergroot tot een plicht, gepopulariseerd tot heldhaftigheid en zal deel uitmaken van alle stadia in zijn leven'. Hij draagt *De tuin der folteringen* op aan 'de Priesters, de Soldaten, de Rechters, aan hen die mensen opvoeden, leiden, regeren'.

Dreyfus zelf spreekt zich niet uit over de dreyfusards. Hij houdt het erop dat zijn veroordeling het gevolg is van een rechterlijke dwaling.

In 1900 verschijnt van Mirbeau de roman *Journal d'une femme de chambre'* (*Dagboek van een kamermeisje*). In het blad *La Revue Blanche* ziet men dit werk als een felle aanklacht tegen de slaafse positie van het huispersoneel en tegen hen die ervan profiteren. Een jaar later verschijnt *Les vingt et un jour d'un neurasthénique* (*De badkuur van een zenuwlijder*), een collage, montage en mix van een vijftal eerder verschenen korte verhalen. Hiermee doorbreekt Mirbeau de traditionele vorm van de roman, die door het gebruik van een strikt kader de complexiteit van de werkelijkheid en de oneindige veelvormigheid van de mensen sterk reduceert en verminkt.

In 1903 kent zijn toneelstuk *Les Affaires sont les affaires* (*Zaken zijn zaken*) een enorm succes. In dit stuk keert hij zich tegen een mentaliteit die winstbejag tot het enige levenscriterium maakt. In het stuk probeert de zakenman Lechat zelfs zijn dochter te verkopen. Zij weigert, vat een haat op tegen haar vader en ontvlucht haar huis naar haar geliefde. In *La Revue Blanche* schrijft Mirbeau als antwoord op een enquête over opvoeding, dat de religieuze opvoeding de geest van het kind ketent, om hem als volwassene beter te kunnen domineren.

Het jaar daarop wordt een kort toneelstuk van hem gespeeld waarin hij de pers als leugenachtig presenteert en haar invloed op de publieke opinie hekelt. Hierna houdt de stroom publicaties even op. Na zoveel jaren strijd en werk is hij ernstig overspannen en lijdt hij aan slapeloosheid. De artsen raden hem aan zich te ontspannen. Door het succes van *Les Affaires sont les affaires* kan hij als een van de eersten in Frankrijk een auto aanschaffen en onderneemt hij een lange reis door Frankrijk, België, Nederland en Duitsland. In 1907 verschijnt een verslag van zijn reis met als titel de nummerplaat van zijn auto, *La 628-E8*. Het verslag is opgedragen aan Charron, de bouwer van de auto. Het is geen traditioneel reisverslag. Mirbeau stelt in de landen die hij bezoekt het onrecht aan de kaak, op basis van gesprekken die hij voert en hij komt op voor de verdrukten en rechtelozen.

CHRISTELIJKE 'LIEFDADIGHEID'

In hetzelfde jaar veroorzaakt zijn toneelstuk *Le Foyer* (*De huiselijke haard*), dat hij samen met Thadé Natanson schreef, een enorm schandaal. In dit stuk bekritiseert hij de instituten die, onder het mom van christelijke liefdadigheid, op een schandelijke manier verlaten kinderen uitbuiten die op die manier gebukt gaan onder een regime van terreur. Een steeds terugkerend thema van Mirbeau: de religie en de moraal willen dat de armen arm blijven en elke revolte in hen verstikken.

In 1909 laat Mirbeau in Cheverchemont (Seine-et-Oise) een huis bouwen, met park, volgens zijn eigen ontwerp. De muren getuigen van zijn bijzondere verzameling schilderijen. Hij houdt zich nu vooral bezig met het kweken van sierplanten en pluimvee. Hij maakt lange wandelingen want zijn slechte gezondheid maakt hem het schrijven uiterst moeilijk. Hij zal er jaren over doen om zijn laatste boek, dat hij samen met Léon

Werth schrijft, af te maken. In *Dingo* projecteert Mirbeau zijn afkeer van allen die representatief zijn voor een onderdrukkende maatschappij op zijn hond, die weigert zich te laten aaien door anderen, zoals notabelen, de bourgeois en de pastoor. Hij schrijft dit in de hoop dat zij die het slachtoffer zijn van hun opvoeding en het kapitaal 'een beetje morele zuiverheid, een beetje menselijke waardigheid' terug krijgen. Dingo maakt een uitzondering voor de arbeiders, die misschien, gerijpt door hun dagelijkse strijd, het repressieve en uitbuitende economische systeem zullen verwerpen.

In augustus 1914 breekt de eerste Wereldoorlog uit. De Franse regering doet een beroep op de nationale eenheid, de 'Union Sacrée' (de Heilige Eenheid), waarbij ook een aantal vooraanstaande anarchisten en antimilitaristen zich aansluiten zoals Gustave Hervé. Deze had vlak voor de oorlog een radicale ommezwaai gemaakt. Sinds 1905 had hij felle propaganda gevoerd tegen de oorlog. In zijn blad *La Guerre sociale* pleitte hij vurig voor 'een algemene staking en opstand in geval van oorlogsdreiging'. Maar in 1914 ontpopt hij zich als een fervent militarist en nationalist.

Inmiddels is de zieke Mirbeau naar Parijs verhuisd om in de nabijheid te zijn van zijn oude arts Robin. Vlak voor zijn dood zoekt zijn oude vriend de acteur/regisseur Sacha Guitry hem op. Mirbeau neemt afscheid van hem met de woorden *Ne collaborez jamais!* – Collaboreer nooit.

Op 16 februari 1917 sterft Mirbeau. Op zijn begrafenis leest Gustave Hervé het zogenaamde 'politieke testament van Mirbeau' voor. Volgens Hervé zou Mirbeau het vijf dagen voor zijn dood aan zijn vrouw Alice Regnault hebben gedicteerd. In dit 'politieke testament' zou hij zich achter de Union Sacrée hebben geschaard. Al tijdens de begrafenis ontstaat er echter rumoer onder de aanwezigen omdat dit testament wat betreft inhoud en stijl lijnrecht inging tegen opvattingen, formuleringen en levenshouding van Mirbeau. Men vermoedt kwalijke opzet van Hervé en Regnault. Onderzoek door Léon Werth heeft uitgewezen dat het testament inderdaad niet van Mirbeau was.

Mirbeau werd begraven op de begraafplaats van Passy in Parijs. Félix Fénéon, die later het graf bezocht, ontdekte tot zijn verbijstering dat er een kruis op stond. Het is later vervangen door een gewone grafsteen. In 1932 bracht Sacha Guitry op het geboortehuis van Mirbeau in Trévières een gedenkplaat aan.

BRONNEN EN LITERATUUR

Jean-François Nivet, Pierre Michel, *Octave Mirbeau Biographie*, Librairie Séguier, Paris 1990.
Octave Mirbeau, Combats Littéraires, Ed. Critique Pierre Michel, Jean-François Nivet, L'Age d'Homme, Lausanne 2006.
Octave Mirbeau, *Le Journal d'une femme de chambre*, Dossier La vie de Octave Mirbeau par Noël Arnaud, Gallimard, Paris 1984.
Octave Mirbeau, *La 682-E8*, Préface Hubert Juin, Uniun Général d'Editions, Paris 1977;
Yannick Lemarié, Pierre Michel, *Dictionnaire Octave Mirbeau*, L'Age d'Homme, Lausanne 2011.
J. Maitron, *Le mouvement anarchiste en France*, tome 1, Maspero, Paris 1975.
Cahiers Octave Mirbeau no. 19, Ed. Pierre Michel, Angers 2012.
Dick Gevers, La réception d'Octave Mirbeau en Hollande, in *Cahiers Octave Mirbeau* no. 3, Ed. Pierre Michel, Angers 1996.

DE BONTE KOE

Octave Mirbeau

*Octave Mirbeau is vooral bekend om zijn journalistieke werk, romans en toneelstukken en als activist ter verdediging van Dreyfus. Minder bekend is dat hij een groot aantal korte verhalen schreef voor dagbladen en tijdschriften die veel lezers trokken. In deze verhalen gaat zijn aandacht uit naar de 'marginalen' in de maatschappij: de vagebond, de anarchist, de jood, het kind, de gehandicapte, de ongehuwde moeder, de prostituee, de zonderling, de bediende, de onschuldige die valselijk beschuldigd wordt en het dier. In sommige korte verhalen komt hij – mede tegen de achtergrond van zijn pijnlijke ervaringen met Edith Wimmer en Alice Regnault – over als misogyn. Maar toen de Zweedse schrijver August Strindberg in La Revue Blanche een artikel publiceerde over 'l'Infériorité féminine' (*De vrouwelijke inferioriteit*), trok Mirbeau fel van leer tegen Strindberg. Man en vrouw zijn gelijk, schreef Mirbeau. De vrouw is anders dan de man, maar de man wil dat niet accepteren, met als gevolg een strijd tussen de seksen.*
In dit korte verhaal beschrijft Mirbeau de schijnbaar absurde wereld van een onschuldige man die in een corrupt rechtssysteem wordt veroordeeld. Er zijn opmerkelijke parallellen te vinden tussen het surrealistische verhaal De bonte koe *en Franz Kafka's roman* Het proces, *die ruim een kwart eeuw later verscheen, in 1925.* De bonte koe *verscheen als* La vache tachetée *in* Le journal *van 20 november 1898 en werd met andere korte verhalen in 1990 uitgegeven in* Contes Cruels I *en* II *(Librairie Séguier, Parijs) onder redactie van Pierre Michel en Jean-François Nivet. Mirbeau werd wel verweten dat hij overdrijft. Zijn antwoord hierop was steevast, dat de realiteit veel gruwelijker is.*
(Inleiding en vertaling: Dick Gevers.)

Een jaar geleden had men de arme Jacques Errant in een pikdonkere cel gegooid en sindsdien had hij geen levende ziel gezien, behalve ratten en zijn bewaker die nooit iets tegen hem zei. En hij wist niet en hij kon niet weten waarvan hij beschuldigd werd, en of hij van iets beschuldigd werd.

Hij zei vaak in zichzelf: 'Het is vreemd dat men mij al een jaar uit de roulatie heeft gehaald zonder mij te zeggen waarom en dat ik nog steeds een panische angst heb in afwachting van een proces waarvan ik de reden niet ken. Ik moet wel zonder dat ik er erg in had een wel heel grote misdaad hebben begaan…! Maar welke…? Hoe ik ook mijn leven ben nagegaan, heb uitgeplozen, mijn handelingen van alle kanten heb bekeken, ik kan niets vinden… natuurlijk ben ik een arme man, stom en naïef… Wat ik beschouw als goede daden of simpelweg daden die geoorloofd zijn, zijn misschien wel zeer ernstige misdaden…'

Hij herinnert zich dat hij eens een klein kind had gered dat bijna verdronk in een rivier, op een andere dag had hij, hoewel hij zelf erge honger had, al zijn brood gegeven aan een ongelukkige die op sterven lag door ondervoeding.

'Dat is het misschien!', jammerde hij. 'En misschien zijn dat monsterachtige en verboden dingen…! Want als ik geen erg grote misdaden had begaan zat ik nu niet in de nor…!'

Deze redenering luchtte hem op, omdat die een beetje licht wierp op zijn onzekerheden en omdat Jacques Errant behoorde tot degenen die overtuigd zijn dat Justitie en de rechters zich niet kunnen vergissen en alles goed doen wat zij doen. En wanneer hij opnieuw door zijn angsten werd overvallen, herhaalde hij in zichzelf: 'Dat is het…! Dat is het…! Verdorie, dat is het…! Of iets anders wat ik niet begrijp, want ik begrijp niets en niemand, zelfs mezelf niet. Ik ben zo arm, zo straatarm dat ik goed en kwaad niet kan onderscheiden… Trouwens, een man die zo arm is als ik kan alleen maar kwaad doen…!'

Op een morgen schraapte hij zijn moed bij elkaar om zijn bewaker een vraag te stellen… Deze bewaker was een goede kerel ondanks zijn woeste uiterlijk. Hij antwoordde: 'Wel…! Ik denk dat ze je zullen vergeten…'
Hij begon hard te lachen waardoor zijn lange snor wapperde, zoals de wind dit doet met de gordijnen van een half openstaand raam. 'Ik heb er hier één', hernam hij, 'nummer 814, die zit al 22 jaar in voorarrest in de cel.' De bewaker stopte zorgvuldig zijn pijp en toen hij hem had aangestoken vervolgde hij: 'Maar wat wil je? De gevangenissen zijn overvol op het moment en de rechters weten zich geen raad…, het groeit hen boven het hoofd…'
Jacques Errant vroeg: 'Wat is dan gebeurd? Is er een revolutie?'
'Erger dan een revolutie… Een stelletje schaamteloze en gevaarlijke schurken verkondigen her en der waarheden…! Hoewel ze onmiddellijk berecht worden en veroordeeld, zijn er steeds weer anderen! En men weet niet waar ze vandaan komen…! En hij besloot terwijl hij een rookwolk uitblies: 'Ach! Dat loopt allemaal verkeerd af…! Alles loopt verkeerd af…!
De gevangene voelde zich bezwaard: 'Misschien heb ik ook wel her en der zonder het te weten een waarheid verkondigd?', vroeg hij vreselijk angstig. 'Dat is niet zo waarschijnlijk!' antwoordde de bewaker, terwijl hij zijn hoofd schudde…. 'want je ziet er niet kwaadaardig uit… Je zou een moordenaar, een valsemunter, een dief kunnen zijn. Dat is echt onbetekenend en zelfs iets goeds… Maar als je gedaan zou hebben wat je zegt, zou je allang berecht en ter dood gebracht zijn…'
'Men veroordeelt dus hen ter dood die waarheden verkondigen?'
'Wat…! Verdorie! Het zou er nog bij moeten komen dat men hen tot ministers of aartsbisschoppen benoemt… of dat men ze een medaille van het Erelegioen geeft…!'
Een beetje gerustgesteld mompelde Jacques Errant: 'Oké…! Als ik maar niet ergens een waarheid heb verkondigd… Dat is het belangrijkste…'
'En dat je ook geen bonte koe hebt! Want dat is niet zo best in deze tijd…' Toen de bewaker vertrokken was, dacht Jacques: 'Ik moet niet ongerust zijn… Ik heb nog nooit een waarheid verkondigd… Ik heb nog nooit een bonte koe gehad… Ik kan dus gerust zijn!' En die avond sliep hij een kalme en gelukkige slaap.

De zeventiende dag van het tweede jaar van zijn voorlopige hechtenis werd Jacques Errant uit zijn donkere cel gehaald en tussen twee agenten naar een grote zaal geleid waar het licht hem zo verblindde dat hij bijna flauw viel. Dit kwam heel slecht voor hem uit, en de ongelukkige hoorde vaag enkele personen mompelen: 'Dat moet wel een hele grote crimineel zijn!...'

'Weer een die de waarheid heeft verkondigd!...'
'Hij lijkt me eerder iemand die een bonte koe heeft!…'
'Hij zou moeten worden overgeleverd aan een volkstribunaal!…'
'Kijk eens hoe bleek hij is!...'
'De doodstraf!… De doodstraf!… De doodstraf!…
En toen Jacques weer tot zichzelf kwam, hoorde hij een jongeman zeggen: 'Waarom schreeuwen jullie tegen hem? Hij ziet er arm en ziek uit.' En Jacques zag monden die vertrokken waren van woede, vuisten die omhoog gingen… En de jongeman, geslagen, gesmoord, bedekt met bloed, werd de zaal uitgejaagd te midden van een moorddadig tumult.
'De doodstraf!… De doodstraf!… De doodstraf!…'
Voor een gigantische, bloederige Christus en achter een tafel in de vorm van een toonbank zaten mannen, in het rood gekleed, die op hun hoofden mutsen hadden die bizar met gouden galons versierd waren.
'Jacques Errant', klonk een stem die neuzelend en schor onder een van de hoeden vandaan kwam, 'U wordt er van beschuldigd een bonte koe te bezitten. Wat is daarop uw antwoord?' Jacques antwoordde zachtjes en onbekommerd; 'Meneer de rechter, hoe zou het mogelijk zijn dat ik een gevlekte of geen gevlekte koe bezit als ik geen stal bezit om haar onder te brengen of een wei om haar te voeden?'
'U omzeilt de vraag,' verweet hem streng de rechter,' 'en daardoor toont u aan dat u zeldzaam cynisch bent en afschuwelijk verdorven. Men beschuldigt u niet dat u een stal of een wei bezit, hoewel dit heel ernstige, erkende misdaden zijn die het Hof niet tegen u heeft willen inbrengen… U wordt er alleen van beschuldigd een bonte koe te hebben… Wat is daarop uw antwoord?'
'Helaas!' protesteerde de ongelukkige, 'ik bezit die koe niet of wat voor koe dan ook…! Ik bezit niets op aarde… En ik zweer bovendien dat ik op geen enkel moment in mijn leven waar ook ter wereld een waarheid heb verkondigd.'
'Goed!', antwoordde de rechter met een knarsende stem die zo doordringend was dat Jacques dacht de poort van een eeuwigdurende gevangenis achter hem sloot. 'Uw zaak is duidelijk… en u kunt gaan zitten…!'

Tegen middernacht, nadat er heel wat woorden waren gewisseld tussen mensen die hij niet kende en waarin steeds weer zijn naam en de bonte koe terugkwamen en daar tussendoor de ergste verwensingen, werd Jacques veroordeeld tot vijftig jaar strafkamp vanwege die onherstelbare en monsterachtige misdaad een bonte koe te bezitten die hij niet bezat. De menigte op de tribune, die teleurgesteld was door dit vonnis dat zij te licht vond, brulde: 'De doodstraf!… De doodstraf!… De doodstraf!…'
Het scheelde niet veel of de arme drommel werd gelyncht en de agenten hadden de grootst mogelijke moeite om hem te beschermen de klappen van de menigte. Onder gejouw en bedreigingen werd hij naar zijn cel teruggebracht, waar de bewaker hem opwachtte. 'Mijn hoofd is bont en blauw!, zei Jacques Errant terneergeslagen, 'Hoe komt het toch dat ik, die niets op deze wereld bezit, een bonte koe bezit zonder het te weten…?'
'Men weet nooit iets…!', verklaarde de bewaker terwijl hij zijn pijp stopte voor de nacht. 'Jij weet niet waarom je een

bonte koe hebt… Ik weet niet waarom ik gevangenisbewaker ben, de menigte weet niet waarom ze schreeuwt 'de doodstraf'… en de aarde niet waarom zij draait!...'
En hij begon zijn pijp te roken.

OCTAVE MIRBEAU EN JEAN GRAVE

Dick Gevers

De Franse anarchist Jean Grave (1854-1909) raakte in zijn jeugd onder de indruk van de Commune van Parijs. Met Peter Kropotkin en Élisée Reclus gaf hij het tijdschrift Le Révolté *(later* La Révolte*) uit, waarvan hij hoofdredacteur werd en waarvoor hij talloze artikelen schreef. Later gaf hij het tijdschrift* Les Temps Nouveaux *uit. Tijdens de Eerste Wereldoorlog sprak hij zich – samen met onder anderen Kropotkin – uit voor een geallieerde overwinning op Duitsland. Dit werd hem door anarchisten als Domela Nieuwenhuis, Emma Goldman en Rudolf Rocker zeer kwalijk genomen. Na de oorlog raakte hij daardoor in de beweging steeds meer geïsoleerd. Tussen Jean Grave en Octave Mirbeau ontstond een speciale band dankzij de bijdragen van Mirbeau voor La Révolte.*

In 1885 ontstaat er een omslag in het denken van Octave Mirbeau. In 1884 verschijnt in Franse vertaling *Mijn Religie* van Tolstoj. Hierin verklaart Tolstoj dat hij zich geheel zal wijden aan de armoede en de maatschappelijke misstanden in het algemeen. Tolstoj wordt door de autoriteiten als potentieel gevaarlijk beschouwd omdat hij de regerings- en religieuze instituties van zijn tijd in zijn geschriften ondermijnt. Mirbeau was onder de indruk van Tolstojs romans en verhalen, zoals *Oorlog en Vrede*. In 1885 leest hij *Paroles d'un Révolté* van Kropotkin met een inleiding van Élisée Reclus. Het werd Mirbeau duidelijk dat er een diepgaande verandering moest plaatsvinden in het maatschappelijk systeem, zoals in het als democratisch voorgestelde algemeen kiesrecht, de klassenjustitie, de middelmatigheid van de gevestigde kunst, de stompzinnigheid van de oorlog, de gevaren van de godsdienstige opvoeding en de uitbuiting van arbeiders en boeren. In 1885 ontstaat er een enorme ophef over een toneelstuk van Emile Zola, dat een bewerking was van Zola's roman *Germinal*. De autoriteiten verboden het toneelstuk, omdat er een scène in voorkwam waarin gendarmes schoten op stakende mijnwerkers, een gebeurtenis die werkelijk had plaatsgevonden in 1884 in Anzin. In een belangrijk artikel in *La France* bekritiseert Mirbeau het verbod op de toneelversie, omdat de regering vreesde dat het toneelstuk subversieve ideeën zou verspreiden. Mirbeau verdedigde Zola en Germinal krachtig, haalde uit naar de politiek van repressie en sprak tenslotte in een artikel zijn vertrouwen uit in Kropotkin, Reclus en Tolstoj. Het artikel werd in zijn geheel overgenomen door de anarchistische en feministische journaliste Séverine in *Le Cri du Peuple*, waarvan zij na de dood in 1885 van de schrijver Jules Vallès, met wie zij zeer bevriend was, redactrice was. De titel van haar artikel was 'Het woord is aan de vijand'. Zij noemt Mirbeaus artikel bewonderenswaardig vanwege de omslag in zijn denken en acht zijn visie nu geheel in overeenstemming is met de uitgangspunten van *Le Cri du Peuple*. Het is het begin van een bijzondere levenslange vriendschap tussen Séverine en Octave Mirbeau. Deze omslag in zijn denken noemde hij zelf 'la rédemption' (de verlossing).

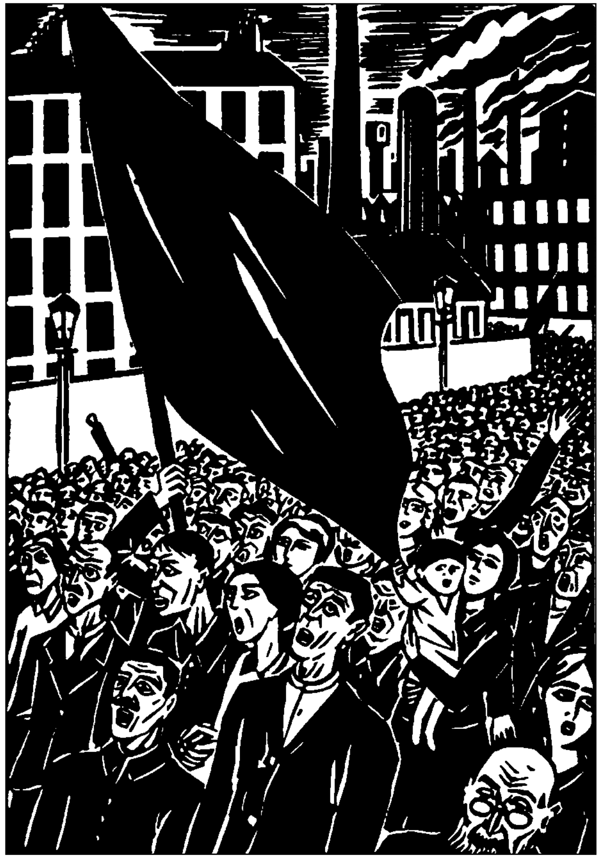
KIEZERSSTAKING

In 1888 kwam de reactionaire krant *Le Figaro* met een hoofdartikel onder de titel 'La Grève des Electeurs' (De Kiezersstaking), geschreven door Mirbeau. Dit artikel was een groot succes. Hoewel het antiparlementarisme een onderdeel is van het gedachtegoed van het anarchisme, had dit artikel vooral succes door de stevige taal en de humor van Mirbeau. In een maatschappij van economische ongelijkheid is de zogenaamde democratische gelijkheid een farce, stelt hij.
Enkele maanden later kreeg Mirbeau een verzoek van Jean Grave (1854-1939), uitgever van het anarchistische tijdschrift *La Révolte*, om de tekst van 'De Kiezersstaking' te mogen publiceren in de literaire bijlage van het blad. Mirbeau stemde erin toe. In dit literaire supplement zouden nog vele teksten van Mirbeau en andere anarchistische schrijvers volgen. Mirbeau's *La Grève des Electeurs* werd in brochurevorm in een oplage van honderdtachtigduizend exemplaren verspreid. Een andere brochure die veel aandacht kreeg, was *La Guerre*. Dit was een herdruk van Octave Mirbeau's *Le Calvaire* (hoofdstuk 2). Daarin beschrijft hij een episode uit de Frans-Pruisische oorlog van 1870/1871, een felle aanklacht tegen oorlog. Jean Grave gaf dit literaire supplement uit, omdat hij vond dat anarchisme niet alleen economische verandering moest betekenen maar ook tot geestelijke verheffing moest leiden. Hierin vonden Grave en Mirbeau elkaar en Mirbeau vond in zijn denken aansluiting bij de anarchistische beweging.
Jean Grave publiceerde in 1893 *La Société Mourante et l'Anarchie* (De stervende maatschappij en de anarchie), met een voorwoord van Octave Mirbeau. Dit boek ging over het doel van een anarchistische samenleving, waarin iedereen zich kan ontwikkelen naar zijn/haar vermogens en over de opheffing van de kapitalistische uitbuiting, de kritiek op het huwelijk en het verlangen naar vrije liefde. Ook wordt het algemeen kiesrecht ontmaskerd. Al met al is het een aanklacht tegen het gezag van de burgerlijke elite die alleen maar berust op macht, en een kritiek op het autoriteitsprincipe, op het nationalisme, het militarisme en het kolonialisme.

AFKEER VAN GEWELDDADIGE ACTIE

Het voorwoord bij het boek van Grave is een door Mirbeau bedachte dialoog in de vorm van een vraag-en-antwoordspel, tussen Mirbeau en een vriend die zeer geïnteresseerd is in het anarchisme. Hij schrijft dat zijn vriend de bewonderenswaardige boeken van Kropotkin heeft gelezen en de vurige en geleerde protesten van Élisée Reclus tegen de onbeschaamdheid van regeringen en van maatschappijen die gebaseerd zijn op misdaad. Hij kent Bakoenin door wat de anarchistische kranten hier en daar hebben gepubliceerd. De vriend realiseert zich dat de druk van de staat op het individu met de dag heftiger en onverdraaglijker wordt. Hij is ervan overtuigd dat de staat zowel moordenaar als dief is. Er is één ding dat hem verontrust en dat is de terroristische kant van het anarchisme, omdat hij een afschuw heeft van gewelddadige acties. Zijn vriend wil dat men zich inzet voor de verspreiding van de anarchistische ideeën om in de toekomst een rechtvaardige en vrije samenleving te kunnen realiseren. De woorden van de vriend vertolken kennelijk de ideeën van Octave Mirbeau.
Grave is uitermate opgetogen over het voorwoord van Mirbeau, maar het boek wordt verboden. In 1892 zijn door de Franse regering de zogenaamde worgwetten aangenomen, waarin propaganda voor het anarchisme en burgerlijke ongehoorzaamheid verboden zijn.
Jean Grave wordt in 1894 voor de rechter gedaagd vanwege de uitgave van het boek. In het Procès des Treinte, waarin dertig anarchisten worden aangeklaagd wegens staatsondermijnende activiteiten, zijn Octave Mirbeau, Élisée Reclus, Paul Adam en Berhard Lazare getuigen à décharge. De openbare aanklager beschuldigt Jean Grave ervan dat het boek oproept tot diefstal, wangedrag en moord. Daarvoor is echter in het boek geen enkele grond te vinden.

Dankzij het voortreffelijke pleidooi van advocaat Emile de Saint-Auban en de naamsbekendheid en faam van de getuigen, wordt Grave vrijgesproken. De repressie op gewone, minder bekende anarchisten, gaat echter onverminderd voort.

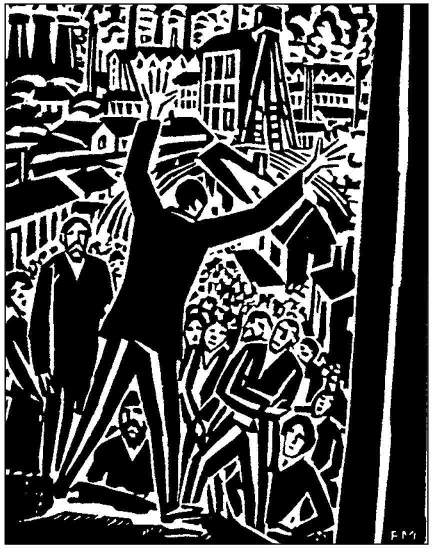
ANARCHISTISCH THEATER

Dick Gevers

In het theater La Renaissance in Parijs vond op 15 december 1897 de première plaats van het toneelstuk Les Mauvais Bergers (De slechte herders) *van Octave Mirbeau. Het stuk ging zowel in vorm als inhoud fel in tegen de heersende opvattingen van de bourgeoisie. Onder het publiek ontstond nogal wat tumult. Het theaterpubliek uit de gegoede kringen liet, ook bij latere uitvoeringen, door gefluit zijn afkeuring blijken, terwijl van de goedkopere plaatsen luidkeels 'Vive l'anarchie!' werd geroepen. In de pers ontstond een polemiek tussen voor- en tegenstanders van het stuk.*

Mirbeau had bij het stuk voor een grootse opzet gekozen: vierentwintig spelers onder wie Sarah Bernhardt, de beroemdste toneelspeelster van haar tijd in de rol van het achttienjarige meisje Madeleine. Acteur Lucien Guitry speelde de anarchist Jean Roule. De keuze van Sarah Berhardt voor de rol was opmerkelijk, niet alleen omdat zij al drieënvijftig was, maar ook omdat zij Octave Mirbeau had verweten dat hij in zijn artikel 'Le Comédien' in *Le Figaro* acteurs medeschuldig achtte aan de oppervlakkigheid en de onnozelheid van het hedendaagse theater.

Mirbeau was bijna vijftig jaar toen hij begon met het schrijven van toneelstukken. Vrij laat, maar zijn stukken waren direct een succes. Jarenlang had hij zich geërgerd aan het gangbare theater. Hij vond het te frivool en gekunsteld, maar vooral een afspiegeling van de decadente maatschappij en de sociale crisis waarin deze verkeerde. Mirbeau verklaarde het theater voor dood en raadde het publiek aan theaters te mijden, zoals hij ook kiezers aanraadde verkiezingen te boycotten in zijn geschrift *De Kiezersstaking*.
Al in 1893 dacht hij aan een 'sociaal en anarchistisch toneelstuk', zoals hij in een brief aan Jean Grave schreef, kort nadat hij een voorwoord had geschreven voor diens *La Société Mourante et l'Anarchie.* Enerzijds zou het stuk anarchistisch moeten zijn en felle kritiek op onderdrukking moeten leveren, anderzijds moest het 't echte leven weergeven, bij de gemiddelde toeschouwer bewustwording tot stand brengen, en een oproep tot 'directe actie' zijn.

ALGEMENE WERKSTAKING

Centraal thema in *Les Mauvais Bergers* is een algemene werkstaking in een staalfabriek die uiteindelijk in een bloedbad eindigt, ondanks de gematigde eisen van de arbeiders. Het stuk was eigenlijk een revanche voor het verbod op een toneelstuk geïnspireerd op de roman *Germinal* van Emile Zola, waarvoor deze een bloedig neergeslagen algemene werkstaking beschreef. Een vergelijkbaar bloedbad bij een demonstratie van mijnwerkers in Fourmies in 1891, waarbij ook vrouwen en kinderen omkwamen, diende hem als leidraad.

Mirbeau verdiepte zich in zijn onderwerp door een bezoek te brengen aan de staalfabriek Le Creusot. De patroon van de fabriek, Eugène Schneider, liet zich er op voorstaan dat hij liberaal was, voor opleidingen voor de arbeiders zorgde en een ziekenhuis en huizen had laten bouwen. Tegelijkertijd waren de fabrieksarbeiders volkomen afhankelijk van de patroon als het ging om de aanschaf van eten en kleding, een verschijnsel dat ook in Nederland voor kwam in industriegebieden en in de veenstreken, bekend als de 'gedwongen winkelnering'.

De rode draad in het toneelstuk *Les Mauvais Bergers* is dat arbeiders die in armoede en in zeer slechte werkomstandigheden leven daartegen in opstand komen, aangemoedigd door de anarchistische voorman Jean Roule en zijn vriendin Madeleine, vervolgens in staking gaan, en de patroon dwingen tot onderhandelen over hun eisen.

Een scène uit het toneelstuk:

De patroon zit achter zijn bureau in afwachting van een delegatie van de stakers onder leiding van Jean Roule. Jean legt de eisen van de stakers voor aan de patroon: een achturige werkdag met behoud van salaris, de gezondheidsomstandigheden in de fabrieken verbeteren, een scherpe controle op de coöperatie die in handen is van de patroon en die uit winstbejag slecht voedsel en drank levert, het opzetten van een arbeidersbibliotheek omdat elk mens recht heeft op schoonheid en tenslotte terugname van ontslagen arbeiders met uitbetaling van de werkloosheidsdagen.

De patroon noemt de eisen absurd en verjaagt de delegatie en roept uiteindelijk het leger in. De staking wordt in bloed gesmoord. De laatste woorden van de tragedie zijn: 'Alles heeft zijn prijs'. Deze bittere ironische woorden uit de wereld van het geld, geven in essentie de inhoud van *Les Mauvais Bergers* weer.

Hiermee heeft Octave Mirbeau de gruwelijkheden van het kapitalisme op realistische wijze weergegeven. In het toneelstuk ontleedt hij de nauwe samenwerking tussen de bourgeoisie, het kapitaal, het leger en de staat. Mirbeau zou dit later niet alleen uitwerken in het toneelstuk *Les affaires sont les affaires.* De motieven onderdrukking, onrecht en uitbuiting zijn vaker terug te vinden in het werk van Mirbeau. En ook verzet, voor Mirbeau een voorwaarde voor het kunnen vormen van een vrije samenleving.

NOOT

Octave Mirbeau, *Les Mauvais Bergers*, geannoteerd door Pierre Michel, Uitg. Société Octave Mirbeau.

EEN OPMERKELIJK REISVERSLAG

Martin Smit

Mirbeaus La 628-E8 *van 1907 is een merkwaardig boek. Niet alleen vanwege de raadselachtige titel, ook door de inhoud. 628-E8 is het nummerbord van een auto, een Charron Girardot & Voigt uit 1903, waarmee Octave Mirbeau rond 1905 een aantal reizen maakte door Noord-Frankrijk, België, Nederland en Duitsland. Het boek oogt op het eerste gezicht als een reisverslag, maar is het dat wel? Waarom wijkt dit boek qua inhoud zo af van het andere werk van Mirbeau? Wat probeert Mirbeau de lezer met dit boek duidelijk te maken?*

Dagboek van een kamermeisje zal voor veel lezers geen onbekende titel zijn, en anders is men misschien bekend met een van de vier filmversies van het boek. De strekking van dit boek is duidelijk: een aanklacht tegen de sociale ongelijkheid in de samenleving. Dit wordt door Mirbeau duidelijk gemaakt door de dagboekfragmenten van het kamermeisje Célestine. Vanuit haar ondergeschikte positie weet zij zich op de maatschappelijke ladder op te werken tot café-eigenaresse, maar dan blijkt haar houding tot haar ondergeschikten nauwelijks anders dan die van haar vroegere werkgevers. Hier zegt Mirbeau eigenlijk, dat de kans klein is dat in maatschappelijke verhoudingen wezenlijk iets kan veranderen.

Was *Dagboek van een kamermeisje* een rechtlijnige roman volgens de toen heersende traditie, het eerder verschenen *Le jardin des supplices* (*De tuin der folteringen*, 1899) was dat zeker niet. Mirbeau plaatste hierin fragmenten in een verschillende schrijfstijl, met verschillende verhaallijnen in een niet-chronologische volgorde. In het boek levert hij kritiek op de Franse binnenlandse en buitenlandse politiek, kolonisatie en de Europese zogenaamde beschavingsvormen.

In *La 628-E8* (1907) past Mirbeau een soortgelijke collagetechniek toe. Hij maakt met een auto met chauffeur-monteur diverse reizen door Noord-Frankrijk, Nederland, België en Duitsland. Op niet-chronologische wijze doet hij daarvan verslag en beschrijft hij belevenissen en landschappen, steden, dorpen en personen. Als toeschouwer en deelnemer aan de reis levert hij commentaar op een breed scala aan onderwerpen. Hij schetst arbeidsomstandigheden in plekken die hij doorkruist, reageert op sociale ongelijkheid, bekritiseert het militarisme en de kerk en haar instituties en de Europese vorstenhuizen. Tegelijkertijd pleit hij voor technische vernieuwingen die de mensheid vooruit zullen helpen in de hoop dat deze een betere wereld dichterbij brengen.

Nu eens geeft hij zijn mening, dan weer laat hij iemand die hij ontmoet de kritiek leveren. Aan de ene kant komt hij onomwonden voor zijn opvatting uit, dan weer verbergt hij deze subtiel onder een laagje cynisme of hij draait zijn kritiek juist om en verpakt deze als satire, waarmee hij de lezer op het verkeerde been zet.

LITERAIRE VERPAKKING

Maar is het boek ook werkelijk het relaas van een reis? Mirbeau zelf schrijft: 'Maar is het wel een verslag? Is het zelfs wel een reis? Zijn het niet eerder dro-

men, dagdromen, herinneringen, indrukken en verhalen die niets te maken hebben met de bezochte landen maar die eenvoudigweg in mij werden opgeroepen door het gezicht van iemand die ik ontmoette, een landschap dat ik vluchtig zag of een stem die ik dacht te horen zingen of huilen in de wind?'

Inderdaad levert het verslag geen enkel bewijs dat de verhaalde reizen ook daadwerkelijk zo hebben plaatsgevonden.

Mirbeaus verslag kan net zo goed met een *Baedeckergids* als bron, in zijn studeerkamer tot stand zijn gekomen. Koos hij misschien vooral voor de literaire vorm van dit boek omdat de traditionele romanvorm hem niet voldoende mogelijkheden bood aandacht te schenken aan zijn maatschappijkritiek, aan observaties van sociale omstandigheden en zijn hoop op verandering van de samenleving?

Het commentaar bij zijn waarnemingen is soms geraffineerd, soms met enige nuance, dan weer recht voor z'n raap, gekoppeld aan gebeurtenissen die een reiziger mee zou kunnen maken. Zijn kritiek op sociale omstandigheden verpakt hij in woorden waaruit een duidelijke sympathie blijkt voor werkvolk als arbeiders, dienstmeiden en bedienend personeel. Wanneer zijn chauffeur het niet zo nauw neemt met Mirbeaus geld als hij moet tanken en iets in eigen zak steekt, doet Mirbeau hier niet moeilijk over.

Soms stapt hij in de huid van de heersende elite: hij noemt Frankrijk het land van 'vooruitgang, edelmoedigheid en vernuft'. De cynische ondertoon is duidelijk want zijn klaagzang over de slech-

te wegen en de armoedige dorpen en steden in het noorden van het land, is de weerklank van de werkelijkheid.
België vindt hij niet veel beter. In dat land is sprake van een 'verziekende, religieuze walm' die 'een sombere schaduw werpt' over het land. Het katholicisme noemt hij een 'koppig geloof' waarmee hij zijn afkeer van de kerk laat blijken en Brussel vindt hij een afgrijselijke stad. De Belgische koning leidt volgens hem aan grootheidswaanzin. En wat is er over van het België als arbeidersbolwerk dat opstand en verzet kende? Is het wellicht ingepakt door de als inquisitie opererende priesters en bisschoppen, zo vraagt Mirbeau zich af.

CYNISCHE BESPIEGELINGEN

Zijn kritiek op vorstenhuizen en militarisme verpakt Mirbeau in een gesprek met een anonieme medereiziger in Duitsland. Hij laat deze fulmineren tegen keizer Wilhelm II, diens militarisme, grootheidswaanzin en afkeer van socialisten.
Andere onderwerpen behandelt Mirbeau meer bespiegelend. Opmerkelijk is bijvoorbeeld hoe hij over dieren schrijft. Aan de ene kant schetst hij een gemoedelijke sfeer waarbij dieren in de landerijen grazen, aan de andere kant vindt hij dat koeien, paarden en kippen toch wel dom en paniekerig reageren op het verschijnsel auto. Maar ja, dit is onontkoombaar, want is immers de auto niet het voorbeeld van de vooruitgang? Daar kan dus wel eens iets mis gaan. Met dezelfde cynische ondertoon trekt hij die lijn door naar de mens. De auto symboliseert progressie en verbetering, en Mirbeau juicht bijna wanneer hij beschrijft hoe heerlijk het is 'een beest' te worden in een auto, landschappen aan je voorbij te zien flitsen, over wegen te zoeven, en onderdeel te zijn van snelheid. De mens verliest in een auto weliswaar ieder gevoel voor menselijkheid, maar dat is de consequentie van vooruitgang. Dat moet die domme plattelanders die deze stap vooruit niet accepteren, maar eens duidelijk gemaakt worden. Ze moeten niet zeuren. En wanneer die vooruitgang een mensenleven kost (in het boek sterft een meisje door een ongeluk met een auto), dan is dat sneu, maar zo nu en dan onvermijdelijk.

Mirbeau stond open voor radicale vernieuwing, voor positieve veranderingen. Dat blijkt uit zijn artikelen waarin hij zich een aanhanger van het anarchisme toont, maar al eerder uit zijn belangstelling voor vernieuwende kunst en cultuur, zoals het Franse expressionisme, voor het werk van schilders als Paul Signac, Pissaro en Van Gogh. Met het boek *La 628-E8* sluit hij zich aan bij de vernieuwing in de kunst rond de eeuwwisseling. Literatuur moest immers niet een behoudend, statisch karakter hebben, niet krampachtig vasthouden aan tradities vond hij, maar juist doorbrekend zijn en nieuwe vormen ontdekken. Zij moest andere richtingen aanboren en open staan voor andere kunstvormen. Mirbeau doet dat met *La 628-E8* door observaties van de dagelijkse werkelijkheid en een kritische maatschappijbeschouwing te vermengen. Niet in de vorm van een pamflet of een vlammend artikel, maar door dit subtiel als reisverslag te verpakken om zo een ander lezerspubliek te kunnen trekken.
Hij speelde bovendien handig in op de in de negentiende eeuw ontstane belangstelling voor het (literaire) reisverslag. In een periode van innovatieve ontdekkingen op het gebied van wetenschap en techniek en nieuwe richtingen

in politiek, filosofie en cultuur, paste interesse voor andere landen, continenten en culturen. Er bleek vraag te zijn naar op papier gezette verslagen en beschrijvingen van reizen naar nauwelijks ontdekte streken en landen, maar ook naar dichter bij gelegen gebieden (bijv. Henry James, *A Little Tour of France*, 1884). Beide waren voor het gemiddelde lezerspubliek onontgonnen terrein vanwege beperkte financiële middelen en de geringe reismogelijkheden. Zo schreef Goethe al in 1816 een verslag van een reis door Italië en al in de achttiende eeuw beschreven Samuel Johnson en James Boswell hun tochten door Schotland. In de negentiende eeuw verschenen serieuze verslagen van ontdekkingsreizen door Siberië, India, de Arabische landen en Afrika. Ook ontstond het fictieve reisverhaal, soms in de vorm van een (utopische) avonturenroman, zoals *Gulliver's Travels* (1726) van Jonathan Swift dat al was. Ook een titel als *Heart of Darkness* (1902) van Joseph Conrad, werk van Robert Louis Stevenson en zelfs van Karl May passen in dit genre.
De tegelijkertijd toenemende frequente verschijning van goedkope lectuur, zoals populaire geïllustreerde tijdschriften waarin vaak sensationele reis- en avonturenverhalen werden opgenomen, zorgde voor een toename van het lezerspubliek.
Met *La 628-E8*, schaarde Mirbeau zich doelbewust onder de auteurs van het reisverhaalgenre. Zijn verslag heeft weliswaar geen opzienbarend karakter, maar precies daarom sloot het aan bij de dagelijkse werkelijkheid van lezers, die hij hoopte niet alleen enigszins in verwarring te brengen, maar toch zeker aan het denken te zetten.

NOOT

Een (gedeeltelijke) Nederlandse vertaling van *La 628-E8*, met illustraties van de kunstenaar Pierre Bonnard verscheen als *Bonnard, Schetsen van een reis. Uit het dagboek van Octave Mirbeau 'La 628-E8'*. Met illustraties van Pierre Bonnard, Bloemendaal 1990.

DE ZWERVER

de zwerver ontwaakt
en vult zijn zakken met rulle aarde
het spoor dat hij achterlaat
is vluchtig als pluizende paardenbloem

zijn lichaam doet pijn van bot tot bot
zijn dromen zijn vervaagd van tijd
het vuil hoopt op onder zijn nagels
de dag is de zwervers eeuwigheid

de zwerver steelt
maar slechts uit nood
naar buiten de wraak
de honger van binnen
de zwerver steelt wat prullen en een brood

hij struikelt, valt
schaaft zijn knieën aan de stenen straat

er verstrijkt tijd eer hij opstaat,
alsof hij aarzelt

alsof hij zijn plaats heeft gevonden daar.

Nico van Apeldoorn

(Uit: Agitprop, Uitgeverij Troje 2015)

LINKS TERUG NAAR JAAR NUL

Thom Holterman

Uit het land van Proudhon

Twee kwesties houden mij bezig waarop ik geen antwoord heb. De eerste is dat links niet meer zou bestaan. ‘La gauche, année zéro’, las ik in *Le Monde* van 28 april 2017, als kop boven een bespreking van het boek van de Franse historicus André Burguière. Hij onderzoekt in zijn boek het (mogelijke) verdwijnen van ‘links’. Het lijkt mij dat de kwestie samenhangt met wat onder ‘links’ wordt verstaan. PvdA (Nederland), Parti socialiste (Frankrijk), ja, die politieke partijen zijn weggevaagd. Maar die partijen waren al een tijdje niet meer links vanwege hun neoliberale hang…

De andere kwestie is dat ik op *social media* veel mensen en bewegingen met een linkse signatuur (een paradox gelet op het bovenstaande?) zie afgeven op personen. Is zo’n (bijna uitsluitend) persoonsgerichte hetze een goede tactiek? Onverlet dat je bijvoorbeeld Trump een galbak kunt vinden – dat is ie ongetwijfeld – hoor je je toch vooral bezig te houden met de vraag wat er achter dat soort figuren in stand wordt gehouden als ‘systeem’ en hoe je daarvan verlost raakt? Want met de inwisseling van de ene door de andere galbak kom je niet ver (de klassieke kwestie binnen het kader van het ‘anarchisme van de daad’: als je de koning vermoordt, heb je daarmee dan ook de monarchie overwonnen?). Misschien kom ik ooit op die kwesties terug. Nu eerst eens kijken wat ik in verschillende nummers van het Franse anarchistische maandblad *Le Monde libertaire* (*LMl*) tegenkom.

Altijd antimilitaristen!

De eerste vier nummers van 2017 van *LMl* hebben alle dezelfde opzet. Men treft een aantal ‘vrije’ artikelen aan, een dossier en wat ik gemakshalve groepeer onder de noemer ‘anarchistische archipel’ (waartoe te rekenen een portfolio, boek- en filmbesprekingen enz.). Het dossier van het januarinummer (nr. 1784) handelt over nieuwe technologieen: de digitalisering van ons bestaan, de ‘silicolonisatie’ van de wereld, het binaire ritme. De aardigste bijdrage erin vond ik ‘Het neoluddisme in Frankrijk: boeken en praktijk’.

Het februarinummer (nr. 1785) heeft een dossier getiteld ‘2017: altijd antimilitaristen!’. Wat stelde het redactiecomité (want zo heet het) zich bij zo’n onderwerp voor? De verschillende artikelen geven het antwoord. Die gaan over: (a) Er wordt nog steeds oorlog gevoerd, (b) het patriottisme en de identiteitskwestie kweelt rond, (c) de wapenindustrie en wapenhandel floreren, (d) de roep om herinvoering van militaire en/of sociale dienstplicht staat op de politieke agenda. Dit alles noodzaakt tot (e) aanzetten van ongehoorzaamheid met betrekking tot die onderwerpen. Op welke manier speelde dit voorheen? Een ding is duidelijk: eens antimilitarist altijd antimilitarist.

Het maartnummer (nr. 1786) haakt aan met het dossier ‘Tegen de terugkeer van hun orde: open de aanval op de reactionairen’ bij punt (e) van zojuist. Maar het kan geen kwaad dit dossier ook te lezen in samenhang met de bijdragen die in dit nummer zijn opgenomen onder de kop ‘Strijdperken’. Daar wordt aandacht besteed aan het syndicalisme, het patriarchale geweld (politie, gevangenis). Aandacht verdient ook het ‘vrije’ artikel onder de titel ‘Fidel Castro en de misdaden van het Cubaanse militarisme’.

Dan nog het aprilnummer (nr. 1787) dat als dossier kent ‘De verkiezingen, vinden jullie die nog leuk?’ De meeste bijdragen daarin zijn door activisten geschreven. Ze leren wat je al wist en ook dat is van heel oude datum.

Kijk daarvoor naar de brief die Élisée Reclus (1830-1905) aan de kameraden van toen richtte, gedateerd 26 september 1885 (opgenomen in *Le Révolté* van 11 oktober 1885): 'Stemmen is afstand doen; stemmen is in de val lopen'. Het enige artikel in het dossier dat echt tot overdenken stemt, is van René Berthier en draagt als titel 'Directe of representatieve democratie'. Het gaat namelijk niet om verkiezingen op zich, het gaat om de context waarbinnen die worden gehouden, een kapitalistische of antikapitalistische context. En in het geval van een kapitalistische context – dus die we opgedrongen krijgen – kun je aan al de galbakken voorbijgaan die om een plaats op het pluche bedelen, want zij zijn de stromannen die het knechtschap van de bevolking legitimeren. Berthier: 'Je moet je dus concentreren op wat er werkelijk toe doet'. Ik verlaat nu het redactielokaal van *LMl* om naar mijn eigen werkplek te gaan.

Ecologie en afscheid van het kapitalisme

In het Franse weekblad *Marianne* (van 24-20 maart 2017) tref ik een uitgebreid artikel aan over het verzet tegen het voedseldictaat van grote belangengroepen in die sector, schadelijk voor de meerderheid van agrariërs aller landen. Dat voedseldictaat beoogt verdere industrialisatie van de agrarische activiteit, wat in niemands belang is, behalve dan dat van het Kapitaal. Als alle kleine boeren verdwijnen, gaat dat ten koste van hun leven en onze gezondheid. Er is zich dan ook een agrarische wetenschap aan het ontwikkelen die het belang van de familiale agrarische activiteiten bestudeert en propageert (zoals het 'Institut d'agronomie' in Parijs).

Dit is slechts een onderdeel van het grotere geheel van de ecologische beweging. De Franse filosoof Serge Audier is diep naar die beweging gaan graven, maak ik op uit een ruime bespreking (in *Le Monde* van 24 maart 2017) van zijn omvangrijke boek getiteld *De ecologische samenleving en zijn vijanden, Voor een alternatieve geschiedenis van de emancipatie* (2017). Audier heeft er de verloren traditie van links in teruggevonden waar die gericht was op het behoud van het (leef)milieu. Links? Ja, want de ecologie is de groet van het socialisme uit vervlogen tijden, zo laat hij zien. Het gaat dan uiteraard over een 'ander' socialisme dan wat in de naam van de Parti *Socialiste* (PS) of in de PvdA zit.

De socialistische, ecologische traditie omvat mede de activiteiten van de groeiweigeraars. Hoewel het Franse woord 'décroissance' (ont-groeien, groei-minderen) in de jaren 1970 in het maatschappelijk discours verschijnt, is het idee dat ermee samenhangt al twee eeuwen oud. Het lijkt dus een nieuwe gedachte… maar ze komt van ver. In *Marianne* van 25-27 april 2017 vond ik een bespreking van het boek dat aan dit onderwerp is gewijd, getiteld *De bronnen van het ont-groeien* (2017). Na een inleiding vindt men in dit boek een vijftigtal portretten van pioniers in de strijd tegen overproductie, de groeiweigeraars als pioniers… Het gaat om mensen die al vanaf het begin van de industriële revolutie, steeds maatschappijen van menselijke maat hebben verdedigd, niet berustend op expansie van productieve krachten ten bate van accumulatie van kapitaal.

In het boek van de historicus Jérome Baschet, die zowel aan een van de universiteiten in Parijs als aan de autonome universiteit van Chiapas (Mexico) lesgeeft, komt men al die verschillende zaken ineen geweven tegen onder de titel *Vaarwel aan het kapitalisme. Autonomie, gemeenschap van het goede leven en de veelheid van werelden* (2014, 2016). Om zo ver te komen zal ook het onderwijs geradicaliseerd moeten worden. Een aantal auteurs schrijft daarover in een bundel artikelen van uiteenlopende aard. De bundel draagt als titel *The Radicalization of Pedagogy. Anarchism, Geography and the Spirit of Revolt* (2016), samengesteld door Simon Springer en anderen.

Paradoxen

Tot slot wil ik nog wijzen op drie verschillende paradoxen. De Franse filosoof en onderzoeker Jean-Claude Monod heeft zich in het recente verleden beziggehouden met de figuur van de vijand (van de staat) zoals de 'terrorist' (de ongeregelde strijder zonder territoir). Hij deed dat in zijn boek *Het bedenken van een vijand. Het hoofd bieden aan de uitzondering* (2007, 2016). Wie zich methodisch met het vijanddenken bezighoudt, zal onvermijdelijk ook stuiten op teksten van de Duitse jurist Carl Schmitt (1888-1985). Het probleem is evenwel of men deze Schmitt wel met goed fatsoen kan citeren. Het betreft namelijk een erkend nazi en antisemiet, die nimmer is teruggekomen op zijn zienswijze. Dit neemt niet weg dat het tegelijk gaat om wat een 'gezaghebbend auteur' heet, waarvan wel wat valt op te steken (de paradox). Het boek van Monod gaat in dat geval vooral over de manier hoe je gebruik van Schmitt's inzichten kunt maken (dus het *hoe* van zijn arbeid doorzien) zonder daarbij in zijn doelstelling te trappen (de *Führerstaat* legitimeren). Hoewel ik dat zelf niet heb gedaan, lijkt het mij een mooie exercitie om te analyseren wat de Turkse president Erdogan aan het doen is met Turkije, met het oog op de doelstelling van Schmitt. In hoeverre kom je die tegen, zonder dat Erdogan hem openlijk zal citeren (maar wellicht een of meerdere van zijn vazallen wel).

Laten we daarenboven niet vergeten dat Hitler's *Mein Kampf* al heel lang de ronde doet in het Midden-Oosten (autorisatie van Berlijn in 1937 voor de Arabische vertaling van het boek). Allerlei bewegingen aldaar hebben een bewondering voor het politieke model van het *Reich*, zo is op te maken uit *Le Monde* van 9 januari 2016, dat daaraan een pagina wijdde naar aanleiding van het uitkomen van de ('wetenschappelijke') herdruk van *Mein Kampf* in Duitsland, begin vorig jaar.

De migranten van Calais

Wie tot vijand wordt gekozen maakt het methodische kader niet uit. Daarbinnen speelt de figuur van de zondebok, die verschillende gedaantes kan aannemen, een doorslaggevende rol: hier is het de terrorist, daar de Jood, elders de vluchteling. In het boek van de moraalfilosofe Sophie Djigo, getiteld *De migranten van Calais* (2016), staan de vluchtelingen centraal en zij komt voor hen op. Het zijn vluchtelingen-op-doortocht die in Frankrijk bij Calais zijn vastgelopen. Ze doen in Frankrijk geen beroep op asiel, want ze willen naar Engeland. Dat land wenst ze niet toe te laten, waardoor in de omgeving van Calais de zogeheten 'Jungle van Calais' ontstaat. Die is inmiddels ontruimd. Daarmee lijkt de actualiteit van het boek van Djigo vervluchtigd. Toch blijft het actueel (paradox), want de problematiek waarom het gaat is niet opgelost. Mensen ontvluchten de misère in eigen land en komen vervolgens in de misère elders terecht…

Maar er is nog iets anders dat intrigerend is aan de beschrijving die Sophie Djigo geeft. In wat 'jungle' heette, trof men wel een schooltje aan en een kerkje, een hoofdstraat met een restaurantje, een winkeltje. Allemaal heel provisorisch en krakkemikkig, maar ondanks de ellende, kou, smerigheid een vorm van orde, een wankele *eigen* orde, met ongeschreven regels. Er ontwikkelde zich iets van een gesegmenteerde gemeenschap – een staatloze gemeenschap binnen een staat (de Franse). Het lijkt me een sociologische, sociaalpsychologische studie naar die paradoxale situatie waard…

De derde paradox zit voor een positivistische jurist in de titel van het thema van het halfjaarlijkse Frans anarchistische tijdschrift *Réfractions* (nr. 37, herfst 2016): 'Rechtvaardigheid buiten de wet om'. Buiten de wet om kan alleen maar wanorde en maffia opleveren, zal de door mij opgevoerde jurist zeggen. Maar laten we wel wezen, het bestaande maatschappelijke bestel kent een lawine van wetten en een ongekende hoeveelheid onrechtvaardigheid. En wie maffia omschrijft zoals de Franse criminoloog Laurent Mucchielli in zijn *Sociologie de la délinquance* (2014) doet, ontkomt er niet aan veel maffia-achtige organisaties te ontwaren. *Réfractions* passeert de zienswijze van onze jurist dan ook door aannemelijk te maken dat er ook rechtvaardigheid kan heersen *zonder* wet. Dit onder voorwaarde dat het kapitalistische systeem van produceren en verdelen (= uitbuiten) vaarwel is gezegd. Het is niet zo vreemd dat daarbij in dit nummer aandacht is voor wat de zapatisten in Chiapas (Mexico) hebben bereikt en dat voor zover je aan rechtspleging denkt 'herstelrecht' een rol moet kunnen spelen.

In dit nummer is ook een bekentenis te vinden, gerelateerd aan 'buiten de wet om'. Het gaat om het de volgende. In een van de bijdragen is een deel verwerkt van een ooit gepubliceerd vraaggesprek met de Spaanse anarchist Juan Garcia Oliver. Hij werd minister van Justitie (paradox) van de tweede regering Largo Caballero (3 november 1936 - 16 mei 1937). Dat had allemaal niets met anarchisme te maken. De vraag is dan ook: 'Hoe heb je dat met je geweten kunnen rijmen?' Een klaar antwoord erop van Oliver: 'De anarchist had geen enkel gewetensprobleem, om de eenvoudige reden dat hij op dát moment was opgehouden anarchist te zijn'. De eerste handeling in zijn hoedanigheid als Justitieminister was amnestie verlenen aan alle volgens het strafrecht veroordeelde gevangenen. 'Omdat ik geen enkel vertrouwen had in de vorige regeringen, besloot ik simpelweg alle juridische dossiers van gedetineerden te vernietigen. Ik heb de archieven laten verbranden…'. Gerechtigheid? Wie zal het zeggen in een door van alles – van rooms tot stalinistisch – vergiftigde situatie.

NOOT

De meeste hier genoemde boeken zijn uitvoerig besproken op het blog van *de AS*: https://libertaireorde.wordpress.com

DIRK JAN STRUIK, WISKUNDIGE EN MARXIST (1894-2000)

Igor Cornelissen

Bijvangst

De wiskundige Dirk Struik kon, toen hij hoogbejaard stierf, tevreden terugkijken op een geslaagd leven. Hij was, in Nederland gepromoveerd, in 1926 naar de Verenigde Staten vertrokken op uitnodiging van Norbert Wiener. Aan het Massachusetts Institute of Technology (MIT) was hij vele jaren een gerespecteerd docent. Hij had een gelukkig huwelijk en zijn kinderen kwamen, zoals dat heet, goed terecht. Hij was van Amerika gaan houden en niet alleen van het schitterende, afwisselende landschap. Zijn gelukkige leven verklaarde hij door een gelukkige symbiose van de drie M's: Marriage, Mathematics and Marxism.

Zijn boeken werden door kenners met bewondering besproken. *Het land van Stevin en Huygens* verscheen in 1958 bij de Amsterdamse uitgeverij Pegasus en zijn *Beknopte geschiedenis van de wiskunde* werd in achttien talen vertaald. Hij bewees er alle eer in aan de Arabische wiskundigen. Struik beschreef de geschiedenis van de wiskunde volgens wat vroeger de methode van het historisch materialisme werd genoemd. Er was een samenhang tussen de maatschappelijke behoefte aan een uitvinding of nieuwe toepassing als de tijd daar rijp voor was. De naam van de uitgeverij wijst er al op dat Struik een communist was. Hij bleef het zijn hele, lange leven. In zijn studententijd was hij marxist geworden, hij bewonderde David Wijnkoop, een van de oprichters van de Nederlandse communistische partij en bleef bevriend met Jan Romein die begin jaren twintig de feitelijke hoofdredacteur was van het partijorgaan *De Tribune*. Struik schreef ook zelf in de partijbladen.

Nerd avant-la-lettre

Jacques de Kadt beschreef hem in zijn memoires *Uit mijn communistentijd* als een vrolijke jongeman met verwonderde ogen achter dikke brillenglazen, met wilde, verwarde haren en kleren die er meestal uitzagen alsof ze in de klassenstrijd knopen hadden verloren en winkelhaken hadden opgelopen. Dat deze Struik gevoel had voor humor, wilde De

Kadt ook nog wel kwijt. Maar dat alles had hem niet belet zijn bekwaamheid als geleerde te verenigen 'met de volstrekte leugenachtigheid van de stalinist'.
Daarmee is in het kort het leven van Struik in hoofdlijnen getekend.
Het is de verbazing die niet alleen mij vaak overvalt: hoe kan iemand, gezegend met een gezond verstand, in de zegeningen van de Russische heilstaat blijven geloven terwijl de bewijzen van het tegendeel zich opstapelen. Misschien was het voor Dirk Jan Struik een geluk dat hij aan de wetenschap de voorkeur gaf boven de politiek. Zijn broer Anton, afgestudeerd in Delft, die in de Sovjet Unie aan de spoorwegen werkte, werd wel beroepspoliticus en gold in de jaren dertig als één van de 'theoretici' van de CPN. Wat betekende dat hij alle moord en doodslag in dat land kon 'verklaren' en de Moskouse schijnprocessen in woord en geschrift verdedigde. Dat was, beweerde de historicus Ger Harmsen, Anton Struiks 'witte plek'. Het is alsof je van een tijger vermeldt dat diens enige nare eigenschap is dat hij af en toe mensen verslindt.
Dirk Jan Struiks politieke overtuiging bezorgde hem in de Verenigde Staten overigens wel moeilijkheden. Dat hij communist was en bleef, daar maakte hij geen geheim van, maar de Amerikaanse overheid verdacht hem van pogingen de regering omver te willen werpen. Er bestaat een foto waarop professor Struik geboeid wordt weggevoerd voor verhoor. Het waren de jaren dat er in Amerika een heksenjacht werd ontketend tegen duizenden die van linkse sympathieën werden verdacht. Dat er inderdaad tientallen Amerikanen voor de Russen spioneerden, werd pas later bekend toen de Russische coderingen ontcijferd konden worden. Tot een veroordeling van Dirk Struik kwam het overigens niet. Dirk Struik werd wel enkele jaren door zijn universiteit geschorst, maar zijn salaris werd doorbetaald. Dat kon dan weer wel in het kapitalistische Amerika.
Met Nederland bleef hij door de jaren heen contact onderhouden. Hij bezocht familie en hield lezingen op universiteiten die hem uitnodigden. Je kon je vaderland niet aan de zolen van je schoenen meenemen, maar je kon het evenmin vergeten.

Eerst de eieren breken

Toen ik Dirk Jan Struik in 1984 interviewde bleek hij een uiterst aimabel man die in vlekkeloos Nederlands mijn vragen beantwoorde. Hij logeerde in een Utrechts hotel waar hij op uitnodiging van de universiteit een lezing zou houden over de arts, anatoom, botanicus, scheikundige en onderzoeker Herman Boerhave (1668-1738). Een progressieve tijd in Nederland, dat begin van de achttiende eeuw, verduidelijkte Struik. Hij had tot mijn verbazing de memoires van De Kadt gelezen en verloor nog altijd knopen, maar, onthulde hij, niet meer in de klassenstrijd. Wat niet betekende dat hij het geloof van zijn jeugd vaarwel had gezegd. Hij was nog altijd communist en bleef geloven in een betere toekomst. Er was, hij ontkende het allerminst, veel mis gegaan in de Sovjet Unie en de andere zich socialistisch noemende landen. Hij wuifde het een beetje weg op de manier van mensen die zeggen dat waar gehakt wordt er nu eenmaal splinters vallen en dat als je een omelet bakt je eerst eieren moet breken.
Nederland? Hij vond het nog altijd een fijn land. Hij was in Amerika Nederlandse boeken en kranten blijven lezen en hij noemde met warmte de mensen aan wie hij in de wetenschap en politiek veel te danken had. De naam van de historicus dr. Willem van Ravesteyn viel zelfs, met Wijnkoop een van de oprichters van de communistische partij en na zijn breuk door de CPN uitgekotst als anticommunist. Was Struik dan milder geworden? Ja dat wel 'maar niet te mild'. Een beetje korzelig werd hij alleen toen ik hem vroeg naar het lot van ir. Dirk Schermerhorn, broer van de eerste naoorlogse minister-president. Deze Schermerhorn had, niet als enige Nederlander, in de Sovjet Unie gewerkt, maar was tijdens de Moskouse terreur spoorloos verdwenen. Geëxecuteerd als trotskist of als saboteur (of beiden) naar later bleek. Dat

vond Dirk Struik geen leuk onderwerp. Wat had het voor zin daar nu nog over te praten? Er was al genoeg hetze tegen de Sovjet Unie.

Inner circle van de Partij

Josine Meyer, de essayiste, vriendin en bewonderaarster van De Kadt, vertelde me eens dat zij door de jaren heen, ondanks hun politieke meningsverschillen, met Struik was blijven corresponderen. Het was zo'n aardige man én een uitstekend wetenschapper. Maar op den duur ging het niet meer. Iemand die zo bleef volharden in een leer die fout was… Pas jaren na mijn gesprek met Struik kwam ik op het door mij al vaak genoemde Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis te Amsterdam documenten tegen van Struik uit zijn vroege communistische tijd die laten zien dat hij tot de *inner circle* van het partijtje behoorde. Aan Wijnkoop schreef hij in februari 1919 een brief over ene dr. Frank Boonen die hem door mevrouw Holst op zijn dak was gestuurd. De man beweerde socialist van de linkervleugel te zijn en wilde in Belgisch Limburg propaganda maken. Hij zei te beschikken over een drukkerijtje. Mevrouw Holst had hem naar Struik gestuurd omdat die contacten had met Belgische revolutionairen. 'Of hij als kommunist wel zuiver op de graat is, is voor mij althans, niet onmiddellijk helder als glas.' Struik verstuurde zijn brief vanuit Lochem waar een oom van hem gestorven was. 'Nu ga ik naar een boerenbegrafenis, waar nog een heel ceremonieel aan is verbonden.' Hij zat daar in Lochem wel ver overal van af, 'maar 't land met de sneeuw is prachtig.'
Een andere brief uit 1920 aan Wijnkoop die ik op het IISG vond, handelt over de schilder War (Edouard) van Overstraeten. Of dat een betrouwbare strijder was 'durf ik zoo beslist niet te zeggen'. Weliswaar was Proost (een vertrouweling van Wijnkoop) nogal te spreken over hem geweest, maar uitdrukkelijk gevraagd of Van Overstraeten betrouwbaar is, in hoeverre en in welk opzicht – 'bewijs heb ik niet.' (Van Overstraeten was in 1920 een van de oprichters van de Kommunistische Partij van België en werd in 1925 voor Luik gekozen als volksvertegenwoordiger).
Het briefje eindigt met de voor mij raadselachtige zin: 'Krijg ik de *f*100,- voor Mevrouw Trivinski?' Van zo'n mevrouw heb ik nimmer gehoord en Dirk Struik kan ik het niet meer vragen.

Leerstelligheid en geloof

Uit weer een andere brief blijkt dat Dirk Jan Struik contact had met communisten die rondom 1920 geheim lid waren van de communistische partij. Hij correspondeerde met William van Oordt (in de briefjes veiligheidshalve v. O. genoemd), een in Nijkerk wonende belastinginspecteur die aangemerkt kan worden als de eerste beveiligingsman van het communistische partijtje. Allemaal aardige bouwstenen voor de biografie van Dirk Struik die ik nog graag wil lezen.

Laat ik het laatste woord geven aan Karel van het Reve die, net als zijn broer Gerard, uit een communistisch nest stamde en over een ijverige en scherpe pen beschikte. Toen Struik in 1993 voor de televisie werd geïnterviewd had Karel tweeëneenhalf uur geboeid gekeken. Fascinerend was de manier waarop Struik over grote geleerden als Ehrenfest, Lorentz en Einstein, die hij als student in Leiden ontmoette sprak. Uiteraard kon Karel van het Reve de gelovigheid van Struik niet onbesproken laten. Hoe kon het dat een wetenschapper de leer van Marx en Lenin blijft aanhangen als je erkent dat er in de praktijk heel weinig van terecht kwam en dat de toepassing van de leer grote gruwelen met zich heeft meegebracht? Voor een wetenschapsman is dat, schreef Karel, eigenlijk heel bizar: je hangt een theorie aan en als die theorie bij toepassing in de praktijk niet tot het gewenste resultaat heeft geleid, weiger je de mogelijkheid te overwegen dat er misschien wel iets mis zou kunnen zijn met die theorie.
Struik is dood en met hem de communistische partij, maar over die vele andere terreinen van leerstelligheid en geloof, blijf ik me verbazen.

DE AUTOBANDIETEN: FILMFRAGMENTEN

Martin Smit

Reacties & discussies

In *de AS* 181/182 (2013) werd uitgebreid de geschiedenis beschreven van de geruchtmakende Autobandieten, oftewel de bende van Bonnot, een groep anarchisten die vanuit het neem en eet-principe, in 1911 en 1912 in Parijs en omgeving enkele spectaculaire en gewelddadige bankovervallen pleegden. Voor het eerst in de geschiedenis werd daarbij gebruik gemaakt van auto's, terwijl de politie zich in die tijd nog per fiets verplaatste. De groep ontstond vanuit een leefgemeenschap in het dorp Romainville, ten noordoosten van Parijs (zie *de AS* 196). De jacht op de anarchistische bandieten hield de gemoederen in Parijs maandenlang bezig. De angst bij de Parijse bevolking werd nog eens extra gevoed door de sensationele berichtgeving in de Franse kranten.

In 1968 verscheen een geromantiseerde filmversie van de geschiedenis van de Autobandieten, *La Bande a Bonnot*, onder regie van Philippe Fourastie met in de hoofdrollen Jacques Brel en Bruno Cremer. Hoewel de film een mooi tijdsbeeld laat zien, neemt men het niet zo nauw met de exacte locaties en ook toont de film nogal wat anachronismen. Zo zijn er vuurwapens en bewegwijzering te zien die in 1911 nog niet bestonden en een lied dat door de bandieten wordt gezongen werd pas in 1936 gecomponeerd. Een ander anachronisme is te zien in een scène in een bioscoop, waar Bonnot en zijn vrienden een Amerikaanse gangsterfilm bekijken, *The Gangsters and the Girl*. Weliswaar is deze gebaseerd op de belevenissen van de Autobandieten, maar de film dateert uit 1914. Toen waren de meeste leden van de bende inmiddels bij een tweetal belegeringen van hun schuilplaatsen om het leven gekomen of met de guillotine geëxecuteerd. Regisseur Fourastie had zijn speelfilm authentieker kunnen maken door de Autobandieten in de bioscoop naar hen zelf te laten kijken in een vertoning van de korte speelfilm *L'Auto grise* uit april 1912, eveneens gebaseerd op de overvallen van de bende van Bonnot. Theoretisch hebben de bandieten die film immers daadwerkelijk kunnen zien, terwijl zij nog gezocht werden. *L'Auto grise* biedt een nauwkeurige reconstructie van de gebeurtenissen, met oog voor locaties en auto's. In mei 1912 maakte regisseur Victorin Jasset een tweede film over hetzelfde onderwerp, *Hors la loi*. Beide films voegde hij later samen tot *Les Bandits en automobile*. Onder die titel is de film te zien op YouTube. Jasset gebruikte weliswaar niet de daadwerkelijke locaties voor zijn film, maar zijn verfilming benadert wel de werkelijkheid. Zo werd de garage waar Bonnot door honderden politieagenten en soldaten werd belegerd en werd bestookt met dynamiet, exact nagebouwd.

Bioscoopjournaal

De Engelse filmhistoricus Roland-François Lack doet onder meer onderzoek naar filmlocaties in Parijs en omgeving. Op zijn voortreffelijke website *The Cine-Tourist* (www.thecine-tourist.net) doet hij het verhaal over de diverse films uit de doeken en vergelijkt hij scènes uit de films van Fourastie en Jasset met foto's van de werkelijke locaties die in de geschiedenis van de Autobandieten een rol speelden.

Van de belegering van de garage in Choisy-le-Roi, een dorpje onder Parijs, waar Bonnot zich had verborgen en waar hij op 28 april 1912 stierf, bestaat ook een authentiek fragment bioscoopjournaal. Omdat de belegering urenlang duurde gaf het niet alleen Parijzenaars de gelegenheid zich met picknickmanden en stoeltjes in de buurt op te

stellen, maar konden een filmploeg en tientallen fotografen de gebeurtenissen uitgebreid vastleggen. Het leverde de publicatie van tientallen ansichtkaarten op die zonder veel moeite tegenwoordig in de handel in ansichtkaarten te vinden zijn. Het journaalfragment was tot enige jaren geleden nog op YouTube te vinden, maar is nu verdwenen. In enkele documentaires over de Autobandieten is het wel opgenomen.

CUNEGONDA

De tijd gaat langzaam voorbij
Gericht door een kompas
Van sterren en een bries van
Tegenstrijdige verlangens

Lotgevallen van het ogenblik
Een echt scenario, zonder verleden
Zonder utopie; een climax

Misverstanden geboren
Uit de noodzaak van het lot
Onderga hoe de dierlijke pijn
Aanvoelt zijn weldaad te zijn

José Estevao

(vertaald uit het Portugees
door Jan Bervoets)

BOEKPRESENTATIE

Vrijdag 8 september 17.00 uur: presentatie van het boek van Thom Holterman *Anarchisme in de Lage Landen* in boekwinkel Het Fort van Sjakoo, Jodenbreestraat 22, Amsterdam.
Van harte welkom.

BEGIN VAN DE
ANARCHISTISCHE BEWEGING

'Bakoenin laat je groeten. (…) Ik zag hem gisteren weer voor het eerst na 16 jaar. Ik moet zeggen, hij is me erg bevallen en beter dan toen. (…) Al met al is hij een van de weinige mensen, die ik na 16 jaar in ontwikkeling niet een stap terug heb zien doen, maar die zich verder ontwikkeld heeft.' Een brief van 4 november 1864. Was getekend: Karl Marx en 'je' was Friedrich Engels. Marx' oordeel over Bakoenin contrasteert met de beschuldigingen die hij in de jaren 1840 had rondgestrooid, als zou de Russische graaf een spion van de tsaar zijn. Hij zou ze niet veel later herhalen, toen Bakoenins hulp niet meer nodig was om in Italië de populariteit van de republikeinse nationalist Mazzini in te perken en de Rus zowel organisatorisch als ideologisch een eigen koers ging varen. Aan eigen koersen had Marx een grote hekel want sinds hij zich met de socialistische beweging bemoeide, wilde hij dat zijn inzichten de boventoon zouden voeren. Daarom ook bestreed hij Proudhon en ging hij daarmee door nadat deze in 1865 overleden was. Diens grote aanhang in Frankrijk en medestanders in de Eerste Internationale moesten gedisciplineerd worden tot het marxistisch socialisme. Deze strijd behoort tot het grote debat in de Eerste Internationale dat vaak versimpeld wordt tot een tweestrijd tussen twee 'helden': Marx en Bakoenin. Dat is niet juist. De Zwitserse Bakoenin-aanhangers in wat tot 'de Jura-federatie' zou uitgroeien volgden de grote anarchist lang niet altijd. Hun geestverwanten in België, Italië en Spanje namen doorgaans zelf initiatieven zonder directieven van Bakoenin af te wachten. Wat de kant van Marx betreft: de Duitse socialist August Bebel heeft ooit verklaard dat van de Duitse beweging weinig was terecht gekomen als ze willoos de oekazes van Marx en Engels uit Londen had uitgevoerd.
De onafhankelijkheid in het Bakoenin-kamp en de schakeringen van dat kamp worden goed duidelijk gemaakt in twee recente publicaties. Wolfgang Eckhardt, beheerder van een informatieve aan Bakoenin gewijde website www.bakunin.de, heeft tussen 1995 en 2011 in zes delen een uitvoerige keuze uit de geschriften van de Rus gepubliceerd. De laatste twee delen gaan over het conflict met Marx en Engels. Eckhardts *The first socialist schism* maakt de zeer uitvoerige en gedetailleerde inleidingen tot deze delen in Engelse vertaling toegankelijk. Robert Graham, die onder meer drie delen geschiedenis van het anarchisme in documenten heeft gepubliceerd, plaatst in tegenstelling tot Eckhardt – die na 1872 ook vrij snel ophoudt – de tweestrijd in een groter historisch perspectief, te beginnen met de anarchistische ideeën van de zeventiende-eeuwse Diggers en eindigend met de opkomst van het anarchistisch communisme en de propaganda van de daad tot 1900.
Beide boeken vormen een welkome bijdrage aan een geschiedschrijving waar de marxistische visie lange tijd de overhand heeft gehad. Die benadrukte doorgaans het historische gelijk van het marxistische kamp, maar het is opmerkelijk dat zowel de radicale marxist Franz Mehring in zijn biografie van Marx als de sociaaldemocraat Gustav Mayer in zijn biografie van Engels, de bestrijding door hun helden van Bakoenin en het anarchisme bepaald niet roemt. Die nuanceringen hebben vooral op communistische historici weinig indruk gemaakt. Voor hen was de controverse Bakoenin-Marx die tussen schaduw en licht, om de titel van het boek van de Franse communist en stalinist Jacques Duclos maar eens aan te halen.
Ook in anarchistisch perspectief zijn deze beide publicaties welkom. Volgens de in Londen docerende historicus Carl Levy[1] is het anarchisme als beweging pas ontstaan tijdens de Eerste Internationale (1864-1874). Alleen al daarom is een nauwkeurige recon-

structie van de geschiedenis van de Eerste Internationale belangrijk. Wolfgang Eckhardt heeft daartoe breed en gedetailleerd onderzoek verricht dat hem onder meer in staat stelt een zeer gedetailleerd beeld van de ontwikkelingen in Zwitserland te geven, die voor deze hele historie niet onbelangrijk zijn. In het bijzonder behandelt hij echter hoe Marx en Engels poogden Bakoenin zwart te maken. Zagen Marx en Engels Bakoenin als de marionettenspeler die zijn poppen vanachter een scherm bewoog, Eckhardt betoogt, dat Bakoenin meestal helemaal niets van doen had met de daden van zijn aanhang: of hij was niet ter plaatse of hij was met heel iets anders bezig. Op blz. 140 citeert de auteur echter een brief van Bakoenin waarin deze verklaart druk met Italië te corresponderen, maar liever achter de schermen te blijven. Die aanwijzing wordt echter niet verder opgevolgd. De kritische blik op Marx en Engels vindt duidelijk niet zijn tegenhanger als het om Bakoenin gaat. Diens antisemitische uitbarstingen worden door Eckardt bijvoorbeeld verklaard als uitingen van woede, terwijl Graham er geheel aan voorbijgaat.

Eckhardt en Graham laten zien dat het meningsverschil tussen beide richtingen in de Eerste Internationale om twee vragen draaide. Ten eerste ging het om de kwestie of de Internationale een gecentraliseerde organisatie moest zijn (waarin de door Marx en Engels gedomineerde algemene raad in Londen de lijnen uitzette voor de verschillende nationale secties) of een federatief verband waarin elke sectie haar eigen vorm van socialisme nastreefde. Een tweede probleemveld vormde de vraag of de socialistische beweging ook een politieke beweging moest zijn die de macht in de staat moest veroveren. In beide gevallen deden Marx en Engels (die zich in 1870 in Londen had gevestigd en op voorstel van Marx kort daarna tot lid van de algemene raad van de Internationale werd benoemd als secretaris voor Italië en Spanje) hun uiterste best hun mening door te drukken. Valse informatie, roddels en intriges werden daarbij niet geschuwd. Eckhardt toont hoe neerbuigend, lomp en soms averechts Engels daarbij opereerde, niet gehinderd door een diepgaande kennis van de verhoudingen in de landen waarvoor hij secretaris was. Daarom wisselde iemand als Carlo Caffiero al snel van kamp en sloot zich bij Bakoenin aan. Paul Lafargue, toekomstig schoonzoon van Marx en Engels' afgezant, wist op zijn beurt de Spaanse anarchistische beweging niet klein te krijgen.

De twee centrale vragen behoorden op het jaarlijkse congres van de Internationale behandeld te worden, maar in 1870 kon dat congres niet doorgaan vanwege de Frans-Duitse oorlog en ook in 1871 werd geen congres gehouden.

Wel belegde Marx in september van dat jaar een conferentie van de algemene raad, waar ook een paar vertegenwoordigers van secties op het Europese continent aan deelnamen. Terwijl antiautoritaire afgevaardigden werden gekoeioneerd, werden daar geheel tegen de regels van de Internationale in belangrijke besluiten genomen. De raad werd van coördinerend een besturend orgaan van de Internationale en de aangesloten socialistische bewegingen moesten politieke partijen vormen die via parlementen de macht in de staat dienden te veroveren. Allerlei nationale secties hadden grote bezwaren tegen deze gang van zaken en in november zouden ze zich op initiatief van de Jura-federatie verenigen op een gezamenlijk standpunt dat de gang van zaken in Londen scherp veroordeelde.

Uiteindelijk werd in 1872 de kwestie in het nadeel van de Bakoenin-aanhangers beslist op het bekende congres van Den Haag. Eckhardt doet uitvoerig uit de doeken hoe vooral de autoritaire socialisten met allerlei mandaten van verenigingen die vaak niet eens wisten waar het om ging, de meerderheid wisten te krijgen. Op het congres werd ook besloten dat de zetel van de algemene raad naar New York zou verhuizen, alwaar Friedrich Sorge, een zetbaas van Marx en Engels, de leiding op zich zou nam. Hij joeg echter al snel andere leden van de raad tegen zich in het harnas, zodat uiteindelijk de autoritaire vleugel van de Eerste Internationale een spoedig en roemloos einde vond.

Zowel Eckhardt als Graham doet deze hele geschiedenis uitvoerig uit de doeken en Eckhardt is niet te beroerd om soms lange, maar interessante, citaten in te lassen. De libertaire kant van het conflict komt zo gedetailleerd voor het voetlicht, maar de autoritaire kant had wel wat meer aandacht verdiend. Dan denk ik niet alleen aan Marx' russofobie[2], maar ook aan de rol die zijn ontwikkelingswetten speelden. Engeland was voor hem en Friedrich Engels het land waar het kapitalisme het verst ontwikkeld was. Het toonde de stadia die het kapitalisme in andere landen nog min of meer moest doorlopen. Dat was een reden om neer te zien op bewegingen in landen als Italië en Spanje. Die konden nog geen volkomen benul van socialisme hebben en daarom was het 'logisch' dat Londen de touwtjes in handen nam en 'het superieure inzicht' van Marx aan alle secties oplegde.

Graham laat veel meer dan Eckhardt zien, hoe de hele controverse Bakoenin bracht tot een fundamentele kritiek op Marx' theorieën en tot het schrijven van zijn belangrijkste werken zoals *Brief aan een Fransman* of *God en de Staat*. Eckhardt refereert preciezer aan de briefwisselingen en resoluties, die in de Duitse uitgave zijn opgenomen en in de Engelse vertaling niet. *En passant* tonen beide auteurs dat de stelling van Carl Levy aardig klopt. (BA)

(1) Carl Levy, 'Anarchism, internationalism and nationalism in Europe, 1860-1939', *Australian journal of politics and history* 50 (2004), 330-342.

(2) Zie daarvoor: Karl August Wittfogel (red.), *Karl Marx. Enthüllungen zur Geschichte der Diplomatie im 18. Jahrhundert* (Frankfurt/M: Suhrkamp 1981).

Wolfgang Eckhardt, The first socialist schism. Bakunin vs. Marx in the International Workingmen's Association; PM Press Oakland, 2016; 603 pag.; $ 38,95.

Robert Graham, We do not fear anarchy - we invoke it. The First International and the origins of the anarchist movement; AK Press Oakland, 2015; 319 pag.; $ 21,00.

LOTEN, NIET KIEZEN

'Het algemeen kiesrecht, dat is de contrarevolutie.' Aldus de anarchist Proudhon. En hij kreeg gelijk in zijn tijd. Mede dankzij dit kiesrecht werd de populist *avant la lettre* Louis Napoleon, halverwege de negentiende eeuw president van Frankrijk en vervolgens keizer.

Anarchisten zien niets, of weinig, in verkiezingen. 'Wees geen stemvee' was voor 1940 de leus. Nu, met keiharde afspraken tussen regeringspartijen, kun je beter zeggen 'kies geen stemvee'. David Van Reybrouck noemt in zijn recente boek *Tegen verkiezingen* Proudhon niet en evenmin latere anarchisten. Toch bevat het boek heel wat uitspraken, zowel van de auteur als van anderen, die de anarchist uit het hart gegrepen zijn. Ik noem er één: 'Alles wat je voor mij doet zonder mij, doe je tegen mij' (uit Centraal Afrika). Zelfs het door Domela vaak aangehaalde 'eerst belacht men het, dan veracht men het, dan betracht men het' kwam ik tegen.

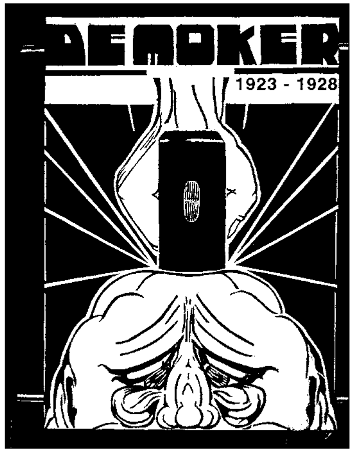
Van Reybrouck vindt loting veel democratischer dan verkiezingen en betoogt dat de mensen er meer burger van worden; de scheiding tussen bestuurder en bestuurde valt weg. Het algemeen kiesrecht was nooit de weg naar de democratie, integendeel het diende om de weg naar democratie te versperren. Juist in revoluties zoals de Amerikaanse, de Franse en de Belgische van 1830. Loten is niet nieuw. Het was essentieel in de Atheense democratie en aanwezig in steden tijdens de late Middeleeuwen en de Renaissance. Onze tijd heeft een verrassend aantal voorstellen en experimenten (o.a. in Canada) te zien gegeven. Combinaties van loten en kiezen noemt de auteur momenteel het meest wenselijke.

Ik plaats twee kanttekeningen. Eén: Van Reybrouck kijkt naar de wetgeving en niet naar de uitvoerders. Zijn opmerking 'wat is politiek anders dan de toekomst uitstippelen?' is zo kort door de bocht dat hij uit de

bocht vliegt. Twee: hij heeft het alleen over de besluitvorming in de politiek, niet over de samenleving en de talrijke vormen van organisatie die men daar vindt. Daar zou loting eerder een kans maken en zou het voor anarchisten en hun ideeën over besluitvorming belangrijk kunnen worden. (RdJ)
David Van Reybrouck, Tegen verkiezingen; De Bezige Bij, Amsterdam 2017; 192 pag.; € 10,00.

DE MOKER

Na de integrale publicatie van de anarchistische bladen *Alarm* en *Opstand* heeft Kelderuitgeverij nu het tijdschrift heruitgegeven dat daar qua opvattingen en temperament het dichtst bijstaat, namelijk *De Moker*, ongetwijfeld het meest heftige anarchistisch blad uit de Nederlandse geschiedenis van de beweging. Heftig qua inhoud en onverzoenlijk van toon bonden de jongeren in de jaren twintig van de vorige eeuw de strijd aan met de gevestigde orde. Omdat zij niet ten onder aan de maatschappij wilden gaan, moest de maatschappij aan hen ten onder gaan. Voor minder deed 'het opruiend blad voor jonge arbeiders', zoals de ondertitel luidde, het niet.
Het leverde vanaf eind 1923 tot medio 1928 een prachtig vormgegeven blad op. Behalve radicale politieke teksten onderscheidde *De Moker* zich door provocerende beelden (houtsnedes), onder andere afkomstig van de later bekend geworden kunstenaar Melle Oldeboerrigter. De vormgeving is geënt op die van Alarm.
De eerste jaren van *De Moker* zijn het sterkst. Korte, puntige teksten roepen op tot dienstweigering en revolutionair verzet. De redactie met Herman Schuurman, Rinus van den Brink en Jac. Knap is kundig. Dat geldt ook voor medewerkers als Klaas Blauw (in 1924 overleden door een schot uit zijn eigen pistool) en Jo de Haas. Het initiatief tot de succesvolle Pinkstermobilisaties van jongeren, begonnen in 1924, ging van De Haas uit. Deze traditie wordt tot op de dag van vandaag voortgezet in de vorm van de Pinksterlanddagen op het kampeerterrein in Appelscha. Deze jongeren kenden elkaar uit het Vrije Jeugd Verbond (VJV), een landelijke jongerenorganisatie waarin anarchistische jongeren dominant waren. Toch was er onenigheid of dit anarchisme de boventoon moest voeren. De Mokerjongeren meenden van wel. Anderen in het VJV vonden dat de organisatie open moest staan voor alle jongeren en startten met een eigen blad, *De Kreet der Jongeren*. Een fusie tussen beide bladen tot *De Branding* leidde tot stopzetting van de uitgave van *De Moker* halverwege 1925.
De heruitgave van *De Moker* begin 1926 markeerde een nieuwe fase van het blad waarin de oudgedienden langzaam uit de redactie en het blad verdwenen. Conflicten waren hier debet aan, zo blijkt uit het onderlinge discussieblad *De Pook*, dat ook in de uitgave is opgenomen. *De Moker* werd meer en meer een Amsterdamse gelegenheid. Er waren ook noordelijke Mokerjongeren, vooral in de veenstreken, maar deze speelden in het blad en de organisatie eromheen nauwelijks een rol. Dat gold ook voor de rol van vrouwen. Ondanks oproepen tot bijdragen schreef alleen de zus van Melle, Liberta Oldeboerrigter enkele teksten voor het blad.
In 1928 was de koek op. De oplage van *De Moker* kelderde, door splitsing van de beweging in twee fracties werd er minder met het blad werd gecolporteerd. Dat leverde minder inkomsten op terwijl ook de afdracht van colporteurs steeds problematischer werd. Het musiceren op straat, vooral in Amsterdam, werd een belangrijke inkomstenbron maar kon de uitgave uiteindelijk niet redden. Daarbij kwam dat de jongeren ouder werden, nieuwe aanwas uitbleef en het antimilitarisme vervaagde met die van de herinnering aan de Eerste Wereldoorlog.
Jaap van der Laan schreef een interessante inleiding bij deze heruitgave. Hij putte daarbij uit tal van interviews, die hij begin jaren tachtig hield met oud-betrokkenen. Zo verkreeg hij ook diverse foto's die staan afgedrukt, soms wel erg donker helaas. Zijn gesprekken brachten ook aan het licht, dat Mokerjongeren waren betrokken bij enkele brandstichtingen in gebouwen met een militaire bestemming. George Oversteegen klapte uit de school. Vermoedens waren er eerder al wel, *De Moker* zelf publiceerde er bijvoorbeeld over.
Deze heruitgave biedt een fraaie inkijk in de opvattingen en levenswijze van deze anarchistische jongeren. In tal van opzichten waren ze hun tijd vooruit zoals met hun pleiten voor het recht op levensgeluk, en waardering voor kunstzinnige en culturele ontplooiing. Ook lijken ze latere anarchistische bewegingen als de Provo's en de totaalweigeraars te hebben geïnspireerd. (AH)
De Moker, Opruiend blad voor jonge arbeiders 1923–1928 & De Pook, Orgaan tot onderlinge oprakeling 1924-1928; Utrecht, Kelderuitgeverij 2017; 368 pag., € 40,-.

TE BESTELLEN EDITIES VAN DE AS

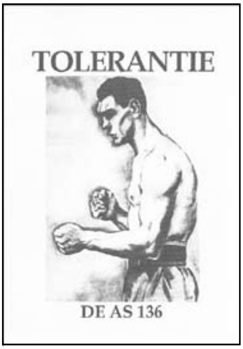
Diverse edities van *de AS* zijn nog in de originele druk na te bestellen. Dat kan door overmaking van € 4,50 per ex. (1e lijst hieronder) of € 6,50 (2e lijst) op **NL02 TRIO 0198 0821 50** van Stichting de AS. (BIC: TRIONL2U).
Voor verzending naar een adres buiten Nederland € 2,50 per ex. bijtellen. Voor verzending van pakketten (3e lijst hieronder) naar een adres buiten NL € 9,50 aan verzendkosten bijtellen. Vermeld de gewenste editie(s)!
Let op: van sommige edities zijn nog slechts enkele ex. beschikbaar. Het kan dus zijn dat u (een deel van) het overgemaakte bedrag krijgt teruggestort.

De volgende edities zijn à € 4,50 (buiten NL € 7,-) te bestellen:

de AS 01, Syndikalisme – de AS 03, Anarchisme vandaag – de AS 06, Registratie – de AS 07, Energie – de AS 12, De Grote depressie – de AS 13 , Terrorisme – de AS 14, De voordelen van de godsdienst – de AS 17, Misdaad / Straf / Klassejustitie – de AS 20, Monarchie en Oranje – de AS 21/22, Michael Bakoenin – de AS 23, Duitsland – de AS 24, Anarchisme – de AS 25, Organisatie – de AS 26, Kiezen of delen – de AS 27, Bouwen & Wonen – de AS 32, Ontwikkelingshulp? – de AS 33/34, Sexualiteit – de AS 35, Anarchisten en de Staat – de AS 36, Europa – de AS 37, Anarchisme en Wetenschap – de AS 38, Bedrog van het kapitaal – de AS 41, Gezondheidszorg – de AS 42/43, Proudhon – de AS 44/45, Oorlog aan de oorlog – de AS 46, USA – de AS 47, Geweld – de AS 48, Kunst & Anarchie – de AS 49, Stembiljet of sociale aktie? – de AS 53, De Staat van verzorging – de AS 54, Schijnanarchisme – de AS 55/56, Politieke vorming – de AS 58, Koöperaties en kollektieven – de AS 61, de dood van Marx – de AS 62, Bart de Ligt – de AS 63, Anarchie en avant-garde – de AS 64, Hoe wel vaart de krisis? – de AS 65, Nationalisme & bevrijdingsbeweging – de AS 66, Een libertaire

staat? – de AS 67, Arbeidsethos – de AS 68, Anarchisme & utopie – de AS 69, Nieuwe sociale bewegingen – de AS 70, Clara Wichmann – de AS 72, Eigendom – de AS 73, Technologie – de AS 74, Spanje 1936-1986 – de AS 75, Macht – de AS 76, Kees Boeke – de AS 77, De verwording van rechts – de AS 78, Max Stirner – de AS 79, Musica Anarchica – de AS 80, Berlijn – de AS 81, Onderdak – de AS 82, Tegenethiek – de AS 84, Oost-Europa – de AS 86, Literatuur – de AS 87, F. Domela Nieuwenhuis – de AS 88, De staat van de ecologie – de AS 89, Onder anarchisten – de AS 90, De verlokking van rechts – de AS 91, Murray Bookchin – de AS 92, Menselijke natuur & anarchisme – de AS 93, Stad, straat, federatie – de AS 94, Het labyrint van de vrijheid – de AS 95, Christen-anarchisme – de AS 96, Buitenstaanders over anarchisme – de AS 97, Israël – de AS 98, Transport – de AS 99, Sarajevo – de AS 100, Beeldvorming – de AS 101, Media – de AS 102, Nederland immigratieland – de AS 103, William Godwin – de AS 104/105, België – de AS 106, Economie – de AS 107, Politiek – de AS 111, Voorheen de SovjetUnie – de AS 113, Gustav Landauer – de AS 114, Poëzie als ordeverstoring – de AS 115, Latijns Amerika – de AS 117, Domela als internationale figuur – de AS 118, Italië – de AS 121, Leren – de AS 125, Disciplinering – de AS 128, Armoede – de AS 129, Frankrijk – de AS 132, Afrika – de AS 133, Techn@ – de AS 136, Tolerantie – de AS 137, Globaal – de AS 140, Dood – de AS 142, 10e Jaarboek Anarchisme (2002) – de AS 143, Erich Muhsam – de AS 144, De staat van de staat – de AS 145, Atalanta – de AS 146, Ivan Illich – de AS 147, Jazz – de AS 151, Nederl. anarchisten 1933-1945 – de AS 155, Manifesten – de AS 156, 13e Jaarboek Anarchisme (2005): Ontworteling van Europa – de AS 157, Schrijvers & anarchisme – de AS 158, Nederlandse anarchisten in WO-II – de AS 163, Wim de Lobel – de AS 164, Liefde – de AS 167, Sacco & Vanzetti – de AS 168, Voedsel – de AS 171, Brood & spelen – de AS 172, Ellende van de religie – de AS 176, Infiltratie – de AS 179, Anarchisme & Recht – de AS 180, Rudolf de Jong – de AS 183, Tachtig jaar Pinkerlanddagen – de AS 184, Hernieuwd islamdebat – de AS 185, Dichters & Anarchisme – de AS 188, Élisée Reclus – de AS 189, Piet Kooijman.

De volgende edities zijn à € 6,50 (buiten NL € 9,-) te bestellen:

de AS 109/110, Bevrijding van het anarchisme, 1e Jaarboek (1993) – de AS 112, 2e Jaarboek Anarchisme (1994) – de AS 116, 3e Jaarboek Anarchisme (1995) – de AS 119/120, 4e Jaarboek Anarchisme (1996) – de AS 122/123, 5e Jaarboek Anarchisme (1997) – de AS 126/127, 6e Jaarboek Anarchisme (1998): Anarchisme in Nederland – de AS 130/131, 7e Jaarboek Anarchisme (1999) – de AS 138/139, 9e Jaarboek Anarchisme (2001): de verloedering van het landschap – de AS 148/149, 11e Jaarboek Anarchisme (2003): Opgesloten – de AS 152/154, 12e Jaarboek Anarchisme (2004) – de AS 159/160, 14e Jaarboek Anarchisme: (2006) Cinema Anarchistica – de AS 161/162, 15e Jaarboek Anarchisme (2007) – de AS 165/166, 16e Jaarboek Anarchisme (2008) – de AS 169/170, 17e Jaarboek Anarchisme (2009): Kapitalisme van crisis naar crisis – de AS 173/174, 18e Jaarboek Anarchisme (2010): Reis langs het Spaanse anarchisme – de AS 175, Alexander Cohen – de AS 177/178, 19e Jaarboek Anarchisme (2011) – de AS 181/182, 20e Jaarboek Anarchisme: De Autobandieten – de AS 186/187, De Grote Oorlog 1914-1918 – de AS 190, Noam Chomsky – de AS 192, Het anarchisme van Hans Ramaer.

De volgende pakketten zijn voor de erachter vermelde prijs (buiten NL + € 9,50) te bestellen:

de AS 11 - 70 € 35,-; de AS 20 - 45 € 25,-; de AS 29 - 80 € 37,50; de AS 50 - 115 € 42,50; de AS 61-77 € 15,-; de AS 71 - 115: € 25,-; de AS 78 - 100: € 15,-; de AS 85 - 125: € 25,-; de AS 86 - 99: € 15,-; de AS 100 - 125: € 21,50; de AS 100 - 133 € € 25,-; de AS 116 - 130: € 17,50; de AS 136 - 190: € 37,50; de AS 141 - 175: € 32,50; de AS 150 - 164: € 15,-; de AS 150 - 190: € 35,-; de AS 165 - 195: € 25,-; de AS 176 - 190: € 17,50; Jaarboek Anarchisme 1-7/9-20 (‘92-2012): € 20,-; Jaarboek Anarchisme 1 - 7 (1992-2000): € 15,-; Jaarboek Anarchisme 9 - 15 (2002-2008): € 15,-; Jaarboek Anarchisme 10 - 16 (2003-2009): € 15,-; Jaarboek Anarchisme 16 - 20 (2009-2013): € 15,-.